

بخش اوّل

کلیّات

زبان و مهارت‌های زبانی

کلیاتی درباره‌ی زبان

زبان: موهبتی الهی است که خداوند آن را در وجود انسان به ودیعه گذاشته است. چنانچه خداوند در قرآن می‌فرماید: الرَّحْمَنُ، عِلْمُ الْقُرْآنِ، خَلْقُ الْإِنْسَانِ، عِلْمُهُ الْبَيَانِ. زبان یک پدیده‌ی ذهنی، اجتماعی است و کودک بدون هیچ‌گونه آموزش مستقیمی در هر جامعه‌ای که قرار است زبان آن جامعه را از محیط فرا می‌گیرد.

زبان نظامی از نشانه‌های قراردادی است که اعضای هر جامعه‌ای با استفاده از آن نظام با یکدیگر ارتباط شفاهی یا نوشتاری برقرار می‌کنند. این نشانه‌های قراردادی چه به صورت شفاهی و چه کتبی بر یک خط جریان دارند و مانند حلقه‌های زنجیر به هم پیوسته‌اند و کلمه‌ها، جمله‌ها و سرانجام یک متن شفاهی و یا مکتوب را می‌سازند. اجزای یک جمله چه از نظر آوایی (صوتی) و چه از نظر صرفی (واژگانی) و چه از نظر نحوی (دستوری) یک «رابطه‌ی هم‌نشینی» دارند. مثلاً در جمله‌ی «من امروز به مدرسه نمی‌روم» آواها و حروفی در کنار یکدیگر نشسته و کلمات را ساخته‌اند. کلمات هم هر کدام با یک نقش دستوری با یکدیگر هم‌نشین شده و جمله‌ی مذکور را ساخته‌اند. حال در جمله‌ی بالا می‌توان حروفی و یا واژه‌ای را جانشین هر کدام از حروف و واژگان موجود در جمله کرد و رابطه‌ی جانشینی را برقرار ساخت.

یکی دیگر از ویژگی‌های زبان انسان خلاق بودن آن است بدین معنا که از چند آوا (صدا) تعدادی واژه تشکیل می‌شود و از تعداد محدودی واژه، تعداد نامحدودی جمله ساخته می‌شود. همکاران محترم قطعاً با این رویداد در کلاس مواجه شده‌اند که دانش‌آموزان برای یک کلمه، جمله‌های متفاوتی می‌گویند و یا می‌نویسند که در کلاس هر قدر تنوع جمله‌ها از جانب دانش‌آموزان بیشتر شود گامی در جهت رشد و پرورش خلاقیت ذهنی آن‌ها است.

نقش‌های زبان

زبان دارای نقش‌های متعددی است که این نقش‌ها عبارتند از:

۱- نقش ارتباطی: که اساسی‌ترین نقش زبان است و انسان به واسطه‌ی به‌کارگیری زبان با دیگران ارتباط برقرار کرده است و به فطرت اجتماعی بودن خود را قابلیت می‌بخشد. همکاران محترم برای رشد و پرورش این نقش زبانی تا آن جا که ممکن است دانش‌آموزان را در تعامل‌های گروهی

قرار داده تا آن‌ها به صورت مختلف در گروه‌هایی که تشکیل می‌دهند، به گفت و گو بنشینند و به برقراری ارتباط مؤثر با یکدیگر بپردازند. خوش‌بختانه بسیاری از فعالیت‌های کتاب حاضر بر این فعالیت مبتنی است.

۲- نقش تکیه‌گاه اندیشه: زبان و تفکر رابطه‌ی تنگاتنگی با یکدیگر دارند. به عبارتی می‌توان گفت، گفتار و نوشتار لباس اندیشه هستند. افراد معمولاً به کمک دریافت‌هایی که از محیط خود به واسطه‌ی گوش دادن، دیدن و یا خواندن می‌گیرند، پس از پردازش، آن‌ها را در ذهن به صورت گفتار و نوشتار درمی‌آورند که این امر به سامان‌دهی ذهن کمک می‌کند.

شایان ذکر است که دانش‌آموزان به خاطر تفاوت‌هایی که در اندوخته‌های واژگانی و نیز دانسته‌های پیشین خود دارند با یکدیگر متفاوتند. لازم است آموزگار انتظارات خود را براساس توانایی فردی دانش‌آموزان قرار دهد.

۳- نقش عاطفی: یکی دیگر از نقش‌های زبان برای بیان حالت‌های عاطفی و تحلیل احساسات درونی است. برای رشد و پرورش احساسات و عواطف دانش‌آموزان به آموزگاران محترم توصیه می‌شود که در موقعیت‌های مختلف از دانش‌آموزان بخواهند احساسات و عواطف خود را درباره‌ی موارد عاطفی موجود در درس‌ها و متون کتاب فارسی یا کتاب‌های داستانی که در هر هفته می‌خوانند بیان کنند و برای تقویت حسّ همدلی در آنان، خود را به جای شخصیت داستان قرار دهند.

۴- نقش هنری: یکی از نیازهای اساسی انسان پرورش حس زیبایی‌شناسی اوست. انسان در این نقش زبانی خود با تغییراتی که در ساخت اجزای مختلف زبان می‌دهد، زبان را طوری سامان می‌دهد که حسّ زیبایی‌شناسی و طبع هنری او را تحت تأثیر قرار دهد. برای رشد و پرورش این حس لازم است دانش‌آموزان را به خواندن و یا شنیدن شعرهای آهنگین و داستان تشویق کنید. فرصت‌هایی در کلاس ایجاد کنید تا خود به گفتن شعر و یا قصه بپردازند. سعی کنید تخیل آن‌ها را به پرواز درآورید. توجه کودکان را به مشاهده‌ی زیبایی‌های محیط اطراف جلب کنید و آنان را به تحسین پدیده‌های طبیعت وا دارید.

توجه به هنرهای دیگر کلاس مانند نقاشی، کار دستی و یا تشویق دانش‌آموزان به زیانویسی حسّ زیبایی‌شناسی را در کودکان تقویت می‌کند.

مهارت‌های زبان

دو صورت گفتاری و نوشتاری زبان در چهار رکن که به آن‌ها مهارت‌های زبانی گفته می‌شود تجلی پیدا می‌کند. این ارکان عبارتند از: ۱- گوش دادن، ۲- صحبت کردن، ۳- خواندن، ۴- نوشتن.

دو رکن اول را مهارت‌های شفاهی زبان و دو رکن دوم را مهارت‌های کتبی زبان می‌نامیم. در یک تقسیم‌بندی دیگر دو مهارت گوش‌دادن و خواندن، مهارت‌های ادراکی و یا دریافتی زبان هستند و دو مهارت صحبت‌کردن و نوشتن مهارت‌های تولیدی است.

انسان دائماً در حال استفاده از چهار مهارت زبانی است. وی بسیاری از سرمایه‌های ذهن خود را از طریق پردازش در موقعیت‌های مورد نیاز به صورت گفتار و یا به شکل نوشتار بیان می‌کند. این فرآیند داده و پردازش به سامان‌دهی و نظم ذهنی فرد کمک می‌کند.

هدف اساسی برنامه‌ی درسی زبان‌آموزی توجّه به تقویت و پرورش هر چهار مهارت است به‌طوری که در گفت و شنودها شرکت و ارتباط برقرار کنند. افکار، احساسات و نظرهای خود را به دو صورت گفتار و نوشتار بیان کنند. نوشته‌ای را بخوانند، فکر به کار رفته در آن را بفهمند و مورد ارزیابی قرار دهند و از شنیدن و خواندن کلام موزون و آهنگین لذّت ببرند.

مهارت‌های شفاهی زبان و نقش آن‌ها در پیشبرد اهداف آموزشی

۱- مهارت گوش‌دادن

حجم قابل توجهی از یادگیری توسط این مهارت انجام می‌شود. برنامه‌ی زبان‌آموزی به انواع گوش‌دادن مؤثر از قبیل گوش‌دادن، فعال، تحلیلی و التذازی^۱ توجه دارد از آموزگاران محترم انتظار می‌رود تا عادت به تمرکز بر سخنان گوینده را در دانش‌آموزان تقویت کنند و به تدریج طول زمان گوش‌دادن را در آن‌ها بالا برده با استفاده از دقت و تمرکز بر سخنان گوینده، پیام او را دریافت کنند، نکات اصلی پیام را از نکات فرعی تمیز، صحت و سقم و نکات ضعف و قوت سخنان شنونده را تشخیص دهند. علاوه بر موارد ذکر شده از شنیدن کلام موزون، آهنگین و یا از آواهای خوش در طبیعت لذّت ببرند.

برای رساندن دانش‌آموزان به مهارت‌های بالا از آموزگاران عزیز انتظار می‌رود که زمینه‌ی لازم را برای تحقق آن‌ها ایجاد کنند. لازم است ضمن تدریس با صدای رسا سعی نمایند تا حد ممکن از لهجه‌ی فارسی معیار استفاده کنند. هنگام صحبت‌کردن در سرعت ادای جمله‌ها تعادل داشته باشید. نه زیاد کند و بی روح و یکنواخت صحبت کنید و نه زیاد سریع و در هم و برهم. مطالب درسی شمرده و واضح عنوان شود. شعرها و نثرهای موجود در کتاب با لحن و آهنگی مناسب خوانده شود.

۱- برای اطلاع بیشتر به کتاب روش تدریس زبان فارسی نوشته‌ی دکتر بهمن زندی مراجعه شود.

علاوه بر این سعی کنید سر و صداهاى محیط مزاحم گوش دادن دانش‌آموزان نشود. ضمناً به سلامت دستگاه شنوایی دانش‌آموزان نیز توجه داشته باشید.

۲- مهارت صحبت کردن

اگرچه کودک قبل از ورود به مدرسه چنین مهارتی را داراست ولی در مدرسه لازم است این مهارت حاصل شود که دانش‌آموزان بتوانند گفته‌های خود را به‌طور منسجم و در قالب یک الگوی دستوری با زبان معیار بیان کنند. آداب مربوط به این مهارت نیز آرام آرام یاد داده شود. دانش‌آموز یاد بگیرد که از کلمه‌ها و جمله‌های متناسب با موقعیت استفاده کند.

در برنامه‌ی زبان‌آموزی به رشد و توسعه‌ی این مهارت و گسترش گنجینه‌ی واژگانی دانش‌آموزان توجه خاصی شده است. بنابراین از آموزگاران انتظار می‌رود تا دانش‌آموزان را به صورت‌های مختلف چه با معلم و یا دانش‌آموزان، چه در فعالیت‌های گروهی، چه به‌هنگام پاسخ به سؤالات و چه ارتباطات معمولی بین معلم و شاگرد و دانش‌آموزان با یکدیگر در تعامل زبانی قرار گیرند تا علاوه بر پرورش مهارت صحبت کردن به برقراری ارتباط مؤثر و نیز به پرورش مهارت‌های اجتماعی مانند حس همکاری، روحیه‌ی تعاون، درک مشترک، پرورش حس همدلی برسند.

برای پرورش بهتر مهارت صحبت کردن به توصیه‌های زیر توجه شود :

- ۱- دانش‌آموزان را عادت دهید تا قبل از صحبت کردن درباره‌ی آن‌چه که می‌خواهند بگویند فکر کنند. کل مطالب را در ذهن خود طراحی کرده، سپس درباره‌ی آن حرف بزنند. لازم به ذکر است زمانی که پرسشی از دانش‌آموزان می‌کنید، بهتر است به آن‌ها فرصت فکر کردن بدهید.
- ۲- از دانش‌آموزان بخواهید تا تجارب و حاصل مشاهدات خارج و یا داخل مدرسه را در کلاس بیان کنند. فرصت‌هایی را در کلاس فراهم کنید تا تجارب و مشاهدات خود را در گروه‌های دو یا سه نفری برای یکدیگر بگویند.

درباره‌ی کتاب‌هایی که خوانده‌اند، توضیح دهند. یا درباره‌ی علت وقوع رویداد داستان با یکدیگر گفت‌وگو کنند. راه‌حل‌هایی برای جلوگیری از وقوع رویداد ناخوشایند داستان ارائه کنند.

- ۳- دانش‌آموزان را تشویق کنید تا درباره‌ی مسایل مختلف نظر بدهند. و افکار و نظرهای خود را در قالب گفتار مبسوط بیان کنند نه در قالب یک واژه یا یک جمله.

- ۴- از دانش‌آموزان بخواهید تا در هنگام صحبت کردن در کلاس از حرکات دست، چهره و ... به‌طور مناسب استفاده کنند تا منظور خود را بهتر بتوانند به هم‌کلاسان تفهیم کنند.

مهارت‌های کتبی زبان و نقش آن‌ها در پیشبرد اهداف آموزشی

۳- مهارت خواندن

خواندن ترجمه‌ی مستقیم نمادهای نوشتاری به فکر یا گفتار است. خواندن مستلزم کسب مهارت‌های زیر است :

(الف) بازشناسی حروف، کلمه‌ها و جمله‌های زبان در یک نوشته.

(ب) درک معنای عناصر مذکور و کشف روابط معنایی موجود بین آن‌ها که در نهایت به درک پیام جمله و متن منجر می‌شود.

خواندن فرآیند معناسازی از متن است. برای موفقیت در امر خواندن عوامل زیر مؤثر است :

۱- داشتن شناخت کافی فرد از دنیایی که در آن زندگی می‌کند. زیرا دانسته‌های قبلی دانش‌آموز به فهم بهتر متن کمک می‌کند و این دانسته‌ها دانش و تفسیر او را هدایت کرده، درک جامع از متن را برای دانش‌آموز ممکن می‌سازد. توصیه می‌شود به منظور سهولت در درک بهتر متن، قبل از خواندن درباره‌ی آن، موضوع متن و نکات موجود در آن گفت و گو شود.

۲- دانش‌آموز بتواند از زبان خود برای توضیح دادن درباره‌ی متن، تعبیر، تفسیر و تحلیل آن به‌خوبی استفاده کند. یعنی او بتواند از واژه‌ها، جمله‌ها برای بیان فکر به‌کار رفته در متن استفاده کند. در این جا مشخص می‌شود که توجه به مهارت‌های شفاهی زبان مانند مهارت گوش‌دادن و صحبت کردن چه قدر حائز اهمیت است.

۳- تقویت ظرفیت‌های حافظه‌ی کوتاه‌مدت و بلندمدت : برای تحقق این امر لازم است توجه دانش‌آموزان بر متن متمرکز شود. آن‌ها باید یاد بگیرند که حرکات چشمان خود را اداره کنند. بر واژه‌های خاص تمرکز یابند و چشمان خود را از راست به چپ حرکت دهند. معنای واژه‌ها را در حافظه‌ی کوتاه‌مدت نگهداری کنند. تا وی معنای جمله و یا بند را درک کند.

مهم‌ترین اهدافی که در برنامه‌ی درس زبان‌آموزی در پرورش خواندن دنبال می‌شود، این است : دانش‌آموزان مهارت‌های لازم را در بلندخوانی و صامت‌خوانی به دست می‌آورند. اصول و ضوابط مربوط به بلندخوانی و صامت‌خوانی را رعایت کنند. مثلاً بتوانند با لحن و آهنگ متناسب با متن و با حفظ عواطف موجود در متن بخوانند. فکر خود را در حین خواندن متمرکز کرده و افکار موجود در متن را فهمیده و به تعبیر و تفسیر آن بپردازند. بتوانند درباره‌ی متن خوانده‌شده اظهار نظر کنند دایره‌ی دید خود را بر روی کلمات و عبارات به تدریج گسترش دهند.

پیشنهاد چند روش برای روان‌خوانی و صامت‌خوانی

آموزش روان‌خوانی متون ساده

پس از پایان آموزش حروف الفبا و مهارت‌های اولیه‌ی خواندن در کلاس اول ابتدایی، از کلاس دوم به بعد سعی شود با استفاده از متونی که به زبان ساده تدوین شده‌اند و هرکدام موضوع خاصی را دنبال می‌کنند دانش‌آموزان با روان‌خوانی متون ساده‌ی فارسی آشنا شوند. این متون بدون استفاده از خط زمینه و با حروف چایی و رسم الخط معمول جامعه نگاشته می‌شوند و به این ترتیب دانش‌آموزان را برای استفاده از متون عادی موجود در فرهنگ مکتوب جامعه آماده می‌کنند.

شیوه‌ی تدریس متون ویژه‌ی روان‌خوانی

پیش از خواندن متن، به صورت شفاهی و با استفاده از شیوه‌های داستان‌گویی یا سخنرانی، درباره‌ی موضوع متن مورد نظر صحبت کنید و با ترغیب دانش‌آموزان و استفاده از شیوه‌ی بحث و گفت‌وگو آنان را در روند تدریس - یادگیری مشارکت دهید تا با استفاده از زبان گفتاری خود مطالبی را در زمینه‌ی مورد بحث بیان نمایند. هم‌چنین اگر در متن درس شکل برخی حروف وجود داشت که گونه‌ی چایی آن با گونه‌ی مورد استفاده در دوره‌ی آموزش الفبا متفاوت بود، مثل هـ و هـ و ... موضوع را به دانش‌آموزان گوشزد کنید.

روش‌های خواندن متن (مطالعه)

امروزه خواندن و مطالعه منحصر به مشاغل خاص نیست. تنها دانشمندان، استادان و معلمان نیستند که باید مطالعه کنند، بلکه ضرورت‌های منبعث از فلسفه‌ی تعلیم و تربیت جدید باعث شده است که خواندن کتاب‌های غیردرسی و اختصاص وقت به مطالعه از لوازم اساسی و اجتناب‌ناپذیر زندگی همه‌ی انسان‌ها به‌شمار آید. طبیعی است برای گسترش امر خواندن در جامعه باید از دوران دبستان طریقه‌ی صحیح خواندن و روش‌های مطالعه را به دانش‌آموزان بیاموزیم و عادت مطالعه را در آنان تقویت نماییم. به همین سبب، در این قسمت از فصل پنجم، جهت آشنایی خوانندگان با روش‌های مطالعه، مطالبی خواهیم آورد تا بتوانند با شناخت بیشتر از این روش‌ها، ضمن بالابردن «دانش نظری» خود، از تلاش‌های آموزشی خویش به نحو مطلوب‌تری استفاده نمایند. روش‌های خواندن که در دبستان کاربرد دارند عبارت‌اند از :

۱- خواندن با صدا:

الف) خواندن خطایی

(ب) هم خوانی
۲- صامت خوانی (خواندن مستقل):

(الف) خواندن اجمالی

(ب) مطالعه‌ی سریع (تندخوانی)

(ج) گروه‌خوانی (عبارت‌خوانی)

خواندن خطابی: در این نوع خواندن معمولاً معلم یا یک دانش‌آموز خطاب به دیگران متنی را می‌خواند و آنان ضمن گوش کردن، به متن هم نگاه می‌کنند. معمولاً در کلاس‌های اوّل تا سوّم معلمان برای ارائه‌ی درس جدید از این نوع خواندن استفاده می‌کنند. معلمان باید هنگامی که دانش‌آموزی با صدای بلند و به صورت خطابی متنی را می‌خواند، به طرز خواندن وی دقت کنند و اشکالات و اشتباهاتی را یادداشت نموده، پس از پایان خواندن به وی گوشزد کنند.

هم‌خوانی: در این نوع خواندن، معلم یا یک دانش‌آموز متن را می‌خواند و دانش‌آموزان دیگر با صدای بلند آن را تکرار می‌کنند. این نوع خواندن بیشتر در کلاس اوّل کاربرد دارد و می‌تواند دانش‌آموزانی را که از خواندن خطابی انفرادی خجالت می‌کشند به خواندن انفرادی متن تشویق کنیم.

خواندن اجمالی: هدف از این نوع مطالعه دستیابی به نکته‌ها و مطالب مهم متن با کتاب و کشف ساختار و مضمون کلی آن است. با خواندن اجمالی، دانش‌آموز محتوای متن یا کتاب را به طور مجمل ادراک می‌کند با ساختار کتاب از قبیل واحدهای پیش از متن (صفحه‌ی عنوان، صفحه‌ی شناسنامه، پیش‌گفتار، فهرست عناوین، جداول و ...) متن اصلی کتاب و هم‌چنین واحدهای پس از متن (خلاصه‌ی مطالب، پرسش‌ها، فهرست منابع و ...) آشنا می‌شود. سرعت تقریبی این نوع خواندن در حدود هزار تا چهار هزار کلمه در دقیقه است.

مطالعه‌ی اجمالی باعث می‌شود خواننده به توانایی‌هایی دست یابد:

(الف) تعیین میزان اهمیت مطالب و طرح‌ریزی روش مناسب مطالعه‌ی متن یا کتاب.

(ب) تخمین زدن مقدار مطالب و میزان داوری آن برای زمان‌بندی مطالعه.

(ج) کسب نظرگاه کلی از مطالب، پیش از خواندن جزییات، برای افزایش میزان درک مطالب و انباشت و نگهداری آن‌ها در حافظه.

(د) افزایش میزان دقت و تمرکز حواس از طریق افزایش میزان علاقه به مطلب.

باید به دانش‌آموزان آموخت که در خواندن اجمالی باید از جزییات صرف‌نظر کنند و در جست‌وجوی نکات کلیدی، ارزیابی ساختار و ترتیب مطلب و سبک نگارش متن، رابطه پاراگراف‌ها،

جمله‌ها و فصل‌های کتاب با هم، عناوین اصلی و فرعی متن و نمودارها و تصاویر باشند. معلمان باید به دانش‌آموزان خود بیاموزند که در آغاز مطالعه‌ی هر کتاب، مجله و یا هر متن دیگر، نخست مرحله‌ی مطالعه‌ی اجمالی آن را انجام دهند.

مطالعه‌ی سریع (تند خوانی): هدف از این نوع مطالعه کسب آشنایی با متن یا کتاب از طریق مرور آن‌ها با سرعت فوق‌العاده زیاد است. سرعت تقریبی در مطالعه‌ی سریع ۱۵۰۰ تا ۲۰۰۰۰ کلمه در دقیقه است.

به نظر می‌رسد دانش‌آموزان پایه‌های اول تا سوم توانایی لازم برای این نوع خواندن را ندارند، ولی از کلاس چهارم به بعد باید سعی شود این شیوه‌ی مطالعه را بیاموزند.

تندخوانی مستلزم حرکت منظم و همراه با آهنگ مناسب چشم با سرعت زیاد بر روی صفحات و هماهنگی ذهن با این حرکات است و دانش‌آموزان باید با تمرین زیاد با این نوع خواندن آشنا شوند. **گروه‌خوانی (عبارت‌خوانی):** برخلاف پایه‌ی اول که ممکن است دانش‌آموزان هنگام خواندن، متن را کلمه به کلمه یا حتی حرف به حرف بخوانند باید سعی شود در کلاس‌های دوم تا پنجم دبستان به «گروه‌خوانی» و سپس «جمله‌خوانی» مبادرت ورزند. سرعت تقریبی این نوع مطالعه بین ۳۰۰ تا ۱۰۰۰ کلمه در دقیقه است.

در فصل دوم گفته شد که هر جمله از یک یا چند گروه تشکیل می‌شود. معمولاً ساخت جمله‌های خبری زبان فارسی به شکل زیر است:

گروه اسمی + گروه فعلی ← جمله

مثال: پیامبر بزرگ اسلام + با یاران خود مشورت می‌کرد.

اهداف اصلی گروه‌خوانی افزایش سرعت مطالعه است. بنابراین دانش‌آموزان باید عادت کنند به جای خواندن کلمه‌ها به خواندن گروه‌ها و جمله بپردازند، مثلاً به جای کلمه به کلمه خواندن گروه اسمی «پیامبر + بزرگ + اسلام» این عبارت را یک جا به صورت «پیامبر بزرگ اسلام» بخوانند.

فواید گروه‌خوانی:

(الف) افزایش سرعت مطالعه از طریق ترک عادت کلمه به کلمه خواندن،

(ب) افزایش درک مطلب از طریق بازشناسی اندیشه‌های نویسنده،

(ج) افزایش تمرکز حواس و لذت حاصل از مطالعه از طریق هماهنگ‌سازی سرعت خواندن با سرعت فکر کردن.

لزوم تمرین روش گروه‌خوانی در درس فارسی. در روش گروه‌خوانی، دانش‌آموز باید عادت

کند به جای تمرکز چشم بر کلمه‌ها و توقف اضافی بر آن‌ها بر «گروه کلمات» تمرکز کند. از این راه، او به جای درک معنای کلمه به کلمه متن به درک معنای کل جمله می‌پردازد.

معلم‌ان باید با تمرین روش گروه‌خوانی در درس فارسی شاگردان خود را آماده کنند تا مطالب کتاب‌های فارسی و کتاب‌های دیگر را که به دستشان می‌رسد، با این روش مطالعه کنند. از این طریق از خستگی مفرط آنان به هنگام خواندن، که عامل بازدارنده علاقه‌مندی آنان به مطالعه است، جلوگیری می‌شود.

خوانندگانی که گروه‌خوانی می‌کنند به هنگام مطالعه، کمتر بازگشت می‌نمایند، زیرا حرکت چشم آنان به علت اینکه در هر بار توقف به جای کلمه، گروهی از کلمات را می‌بیند، مطالعه‌ی آنان را با نحوه‌ی فکرکردن هماهنگ می‌سازد.

کشف سرعت خواندن، انگیزه‌ای برای علاقه‌مندی دانش‌آموزان به مطالعه
از طریق زیر به دانش‌آموزان پیاموزید که سرعت خواندن خود را اندازه بگیرند. بدین وسیله هم آنان علاقه بیشتری به خواندن و مطالعه پیدا می‌کنند و هم این که سعی خواهند نمود سرعت مطالعه‌ی خود را افزایش دهند و این نیز باعث انجام عمل مطالعه خواهد شد که مطلوب نظر همه ما می‌باشد:

مرحله‌ی اول: میانگین تعداد کلمه‌های یک صفحه‌ی کتاب را محاسبه کنید:

مثال: صفحه‌ی ۱۷ از یک کتاب، سطرهای ۲ و ۳ و ۴

تعداد سطرهای یک صفحه \times تعداد کلمات سه سطر به صورت انتخابی

۳

میانگین کلمه‌های یک صفحه‌ی کتاب $\frac{240}{3 \times 8} = 30$

مرحله‌ی دوم: چهار صفحه از همان کتاب را با سرعت معمول خود بخوانید و زمان آن را با استفاده از ثانیه‌شمار اندازه بگیرید. عدد به دست آمده در مرحله‌ی اول (۳۰)، زمان به دست آمده در مرحله‌ی دوم و تعداد صفحه‌های خوانده شده (۴ صفحه) را در فرمول زیر به کار برید.

تعداد کلمات در دقیقه $= \frac{4 \times 30}{\text{زمان مطالعه بر حسب دقیقه}}$

به این ترتیب سرعت مطالعه‌ی دانش‌آموز در دقیقه معلوم می‌شود.

۴- مهارت نوشتن

زبان نوشتاری نظامی از نشانه‌های مکتوب است که هر کدام از این نشانه‌ها، نماینده‌های آواها و

واژه‌ها در گفتار است. نوشتن مانند گفتن وسیله‌ی برقراری ارتباط انتقال اطلاعات، بیان افکار و احساسات است. درواقع نوشتن از یک طرف خلق افکار و اندیشه‌هاست و در طرف دیگر نظم‌بخشی به اندیشه‌ها در قالب زبان نوشتار است. در نوشتن مراحل زیر انجام می‌گیرد:

- ۱- کشف چیزی که می‌خواهیم از طریق نوشتار بیان کنیم (انتخاب پیام).
- ۲- تنظیم و سازماندهی پیام در قالب زبان نوشتار.
- ۳- روی کاغذ آوردن پیام.
- ۴- بازیابی و انجام اصلاحات لازم.
- ۵- ارائه‌ی نهایی به خواننده.

مراحل آموزش نوشتن به صورت زیر رده‌بندی می‌شود:

- ۱- آموزش نوشتن غیرفعال مانند رونویسی
- ۲- آموزش نوشتن نیمه‌فعال مانند املا
- ۳- آموزش نوشتن فعال پایه‌ی یک مانند کلمه‌سازی
- ۴- آموزش نوشتن فعال پایه‌ی دو مانند جمله‌سازی
- ۵- آموزش نوشتن فعال (خلاق) مانند انشا و انواع آن

آموزش املا

مهارت املانویسی به معنی صحیح‌نویسی حروف، کلمات و جمله‌های شنیده شده. برای صحیح نویسی کلمه لازم است کلمات را خوب بشنوند و آن را درک کنند سپس آن را در ذهن خود مجسم کنند و بعد آن را بنویسند.

اشکالات املایی دانش‌آموزان از دیدگاه روان‌شناختی از موارد زیر سرچشمه می‌گیرند:

- (الف) ضعف در حساسیت شنوایی شامل: ژاله ← جاله
- (ب) ضعف در حافظه‌ی شنوایی مثال: جا انداختن کلمات
- (ج) ضعف در حافظه‌ی دیداری مثال: هیله ← هيله
- (د) ضعف در حافظه‌ی قوایی دیداری مثال: مادر ← مارد
- (ه) قرینه‌نویسی مثال: دید ← میده
- (و) وارونه‌نویسی مثال: دید ← مته
- (ز) عدم دقت، مثال: گندم ← کندم
- (ج) نارسانویسی مثال: رستم ← رسم

- در روش آموزش املا به چند نکته‌ی زیر توجه شود :
- ۱- توجه بیشتر به «وجه آموزشی» درس املا نسبت به وجه آزمونی آن.
 - ۲- انعطاف‌پذیری در انتخاب تمرینات در هر جلسه‌ی املا.
 - ۳- توجه به کلمات به‌عنوان عناصر سازنده‌ی جمله‌های زبانی.
 - ۴- ارتباط زنجیروار املاهای اخذشده در جلسات گوناگون.

مراحل روش آموزش املا

روش پیشنهادی مؤلف از چهار گام تشکیل می‌شود :

گام اوّل : انتخاب متن املا و نوشتن آن روی تخته سیاه و خواندن آن.

گام دوّم : قرائت املا توسط معلم و نوشتن آن توسط دانش‌آموزان.

گام سوّم : تصحیح گروهی املاها و تهیه فهرست خطاهای املائی.

گام چهارم : تمرینات متنوع با توجه به اولویت‌بندی اشکالات املائی استخراج‌شده.

گام اوّل: انتخاب متن املا و نوشتن آن روی تخته سیاه و خواندن متن. در نخستین گام، معلم از میان کلمات و جملات واحد درسی مربوط و کلمات مشکل‌آفرین درس‌های قبلی و با توجه به ملاک‌هایی که در زیر متن می‌آید متنی را انتخاب می‌کند و آن را با خطی خوش روی تخته‌سیاه می‌نویسد. لازم است معلم هنگام انتخاب متن هر املا به موارد زیر توجه داشته باشد :

(الف) متن مورد نظر حاوی جمله باشد و از انتخاب کلمه به‌تنهایی خودداری شود.

(ب) کلمات سازنده‌ی جملات متن از حروفی تشکیل شده باشند که قبلاً تدریس شده‌اند.

(ج) کلمات خارج از متن کتاب‌های درسی، از بیست درصد کل کلمات بیشتر نباشد.

(د) علاوه‌بر جملات موجود در کتاب‌های درسی، با استفاده از کلمات خوانده شده، جملات دیگری هم در نظر گرفته شوند.

(ه) در هر جلسه از کلماتی که در جلسات قبلی برای دانش‌آموزان مشکل بوده‌اند نیز استفاده شود تا بتوان درجه‌ی پیشرفت شاگردان را اندازه‌گیری کرد.

معلم یک بار با صدایی بلند و لحنی شمرده متن اولیه را از روی تابلو می‌خواند و از دانش‌آموزان می‌خواهد با دقت، به چگونگی تلفظ او گوش کنند. لازم است دقت شود که شاگردان به نوشتن و یادداشت کلمات بر روی کاغذ یا میز اقدام نکرده، فقط ضمن گوش‌دادن به کلمات سازنده، جملات متن را با حرکات چشم از روی تابلو تعقیب کنند.

گام دوّم: قرائت املا، توسط معلم و نوشتن آن توسط دانش‌آموزان. معلم متن املا را از روی

تابلو پاک کرده، پس از آماده شدن دانش آموزان، آن را با صدایی بلند و با لحنی شمرده و حداکثر تا دوبار قرائت می کند. البته هنگام قرائت متن املا از خواندن کلمه به کلمه خودداری کرده، متن را به صورت گروه های اسمی و فعلی کامل قرائت می کند تا دانش آموزان با بافت جمله و معنای آن آشنا شوند. در پایان، یک بار دیگر، متن املا را با سرعت مناسب تکرار می کند تا کندنویسان هم، اشکالات خود را برطرف نمایند.

گام سوم: تصحیح گروهی املاها و تهیه ی فهرست خطاهای املائی. معلم پس از جمع آوری املاها آن ها را با استفاده از رهنمود زیر تصحیح و خطاهای املائی کلاس را جمع بندی می کند. این گام با مشارکت کامل دانش آموزان انجام می شود و معلم بدون اشاره به نام آنان، تک تک املاها را بررسی و مشکلات را استخراج می کند. به این ترتیب که معلم املائی اولین دانش آموز را در دست می گیرد و به کمک یک دانش آموز کلمات یادشده را رونویسی می کنند. سپس املائی دومین، سومین و ... را در دست می گیرد و به کمک همان دانش آموز یا دانش آموز دیگری، صورت صحیح غلط های املائی را روی تابلو ثبت می کند. البته هر جا که غلط ها تکراری بودند، جلوی اولین مورد آن، یک علامت (مثلاً) می زند. در پایان با شمردن غلط ها، اشکالات املائی دانش آموزان را اولویت بندی می کند.

گام چهارم: تمرینات متنوع با توجه به اولویت بندی اشکالات املائی استخراج شده در این گام، معلم با توجه به مهم ترین و پرتعدادترین اشکالات املائی دانش آموزان با به کارگیری انواع تمرینات حرف نویسی و کلمه نویسی (که قبلاً از آن ها یاد شده) و هم چنین تمرینات کلمه سازی و جمله سازی (که در قسمت بعدی فصل خواهد آمد) به تقویت توان نوشتاری دانش آموزان می پردازد.

آموزش کلمه سازی

کلمه سازی را می توان آغاز مرحله ی نوشتن فعال، دانست. با تمرینات کلمه سازی، دانش آموز را تا حد زیادی با ساختار درونی کلمه ها آشنا می کنیم. این آشنایی باعث می شود، دانش آموزان با شناخت بهتر از کلمه ها، در خواندن املا و جمله سازی موفق تر عمل نمایند. در تمرینات کلمه سازی از شیوه های زیر می توان سود جست.

۱- نقش حروف در ساخت کلمه:

الف) گفتن و نوشتن کلماتی مانند: شهر، گل، میوه، حیوان، غذا، رنگ، نام پسر، نام دختر و... که با حرف خاصی شروع یا ختم می شود. به مثال صفحه ی بعد توجه کنید:

حرف اوّل کلمه	شهر	درخت و گل	میوه	حیوان	غذا	رنگ	نام پسر	نام دختر
س	سیب	سگ	سبزی پلو	...	سامان	سارا
ش	شیراز	شمشاد	شیری	شاهین	...
ب	...	بید	به	ببر	باقلاپلو	بنفش	...	بهناز
آ	آبادان	آزاده
م	...	مریم	موز	ماهی	ماکارونی	مشکی	محمد	...

پاسخ‌ها: ساری، بابل، مشهد، سوسن، آلاله، شلیل، آلبالو، شتر، آهن، شیربرنج، آتش، سفید، آبی، بهزاد، آرمان، شهره و مهری.

(ب) تمرین وارونه کردن کلمات :

سرد : درس پل : لپ

کاخ ... شام : ...

۲- تمرینات ویژه‌ی ساخت صرفی کلمه:

(الف) مفرد و جمع :

کتاب : کتاب‌ها مرد : مردان

میز : ... زن : ...

(ب) پیشوندها و پسوندها :

درد : دردناک تهران : تهرانی

کار : کارخانه ورزش : ورزشی

دارو : ... ایران : ...

(ج) نشانه‌های منفی ساز :

می‌روم : نمی‌روم می‌خورم : ...

هوش : بی‌هوش فکر : ...

مرد : نامرد آگاه : ...

(د) هم‌خانوادگی :

علم : تعلیم، معلّم درس : ...

(هـ) ضمائر :

کتاب من : کتابم کتاب او : ...

(و) ساخت قیدی :

زود : بزودی	فوری : فوراً
خوب : ...	مخصوص : ...
ویژه : ...	معمول : ...
تنها : ...	شرعی : ...

(ز) حالت اضافه (مضاف و مضاف الیه) :

به کلمات زیر کلمه «من» اضافه کنید :

دندان : دندانِ من	پا : پایِ من
کفش : ...	مو : ...

۳- روابط معنایی کلمات:

(الف) تضاد معنایی :

سرد : گرم	پیر : جوان
بزرگ : کوچک	زود : دیر
سفید : ...	شب : ...

(ب) مترادف (هم معنایی) :

پند : نصیحت	آغوش : بغل
عظیم : ...	سود : ...

(ج) حوزه معنایی :

پدر : پسر	روباه : خرس
مادر : ...	گره : ...

آموزش جمله سازی

در ابتدای دوره ی دبستان که هدف اصلی آن آموزش خواندن و نوشتن فارسی پایه است، در کنار درس های فارسی (خواندن) و املا، درسی با نام «جمله نویسی» وجود دارد. هدف از ارائه ی این درس ایجاد توانایی اولیه نوشتن فعال در دانش آموزان است، بدین معنی که پس از آموختن نوشتن غیر فعال (رونویسی) و آموزش نوشتن نیمه فعال (املا) به مرحله ی آموزش نوشتن فعال یا خلاق می رسیم. در این مرحله که با درس جمله سازی آغاز می شود و با درس انشا ادامه می یابد دانش آموزان به این مهارت دست می یابند که پیام های خود را به صورت فرآیند سخن نوشتاری، تولید و به مخاطب فرضی یا واقعی ارائه نمایند.

جمله‌سازی در واقع مقدمه‌ای است برای آماده‌سازی دانش‌آموزان در درس اشیا. در جمله‌سازی است که دانش‌آموزان می‌توانند اولین تجربیات خلاقیت نوشتاری را کسب کنند، با انواع جمله‌های خبری، پرسشی، امری و تعجبی آشنا شوند، جایگاه انواع مقاله‌های صرفی مثل گروه اسمی، ضمائر و... را در ساخت جمله بیاموزند و قواعد نحوی موجود در دستور زبان فارسی را به طور غیرمستقیم تجربه کنند. در جمله دو اصل مورد نظر است:

(الف) پیام جمله، که باید از لحاظ معنایی و حقایق برون‌زبانی صحیح و متناسب باشد.
(ب) ساخت نحوی جمله، که باید با اصول و قواعد ساخت جمله در زبان فارسی منطبق باشد.
در این جا با توجه به اهمیت درس جمله‌نویسی کوشش کرده‌ایم بر پایه مطالعات متخصصان آموزش زبان مادری و آموزش زبان خارجی، مجموعه‌ای از تمرینات کاربردی را فراهم نماییم.

انواع تمرینات جمله‌سازی و نگارش

تمرین‌های مختلفی برای آموزش جمله‌سازی وجود دارد که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:
۱- جمله‌سازی شفاهی: قبل از این که از دانش‌آموزان بخواهیم به شکل مکتوب جمله‌سازی نمایند، بهتر است با تمرینات شفاهی آمادگی لازم ذهنی و روانی را در آنان به وجود آوریم. شیوه‌هایی که می‌توان در جمله‌سازی شفاهی از آن‌ها استفاده کرد عبارت‌اند از:

(الف) تمرین پرسش و پاسخ: این تمرین براساس مطالب درسی فارسی و یا به کمک تصاویر انجام می‌شود. در این شیوه دانش‌آموزان را تشویق می‌کنیم تا در مورد متن خوانده شده یا تصویری که نشان می‌دهیم سؤال‌هایی مطرح کنند یا به پرسش‌های ما پاسخ دهند.

(ب) دوباره‌سازی: در این شیوه از دانش‌آموزان می‌خواهیم جمله‌ای را که خوانده‌اند یا ما برای آنان خوانده‌ایم، دوباره‌سازی کرده، به زبان خود بازگو نمایند.

(ج) جمله‌سازی: با کلمات داده شده در این شیوه از دانش‌آموزان می‌خواهیم با کلمات داده شده جمله‌هایی شفاهی بسازند.

۲- تشخیص صحت جمله: در این تمرین، با ارائه چند جمله صحیح و غلط، از دانش‌آموزان می‌خواهیم صحت و سقم آن‌ها را تشخیص دهند. مثال:

حسن به مدرسه رفت. خرس پرواز کرد.

علی به خانه آمدیم. نانوائی باز است.

۳- تغییر کلمات جمله: با این تمرین، جمله‌های مکتوب آماده‌ای را به دانش‌آموزان ارائه می‌دهیم که زیر بعضی از کلمات آن‌ها خط کشیده شده است.

دانش آموز بنا به خواسته‌ی ما یک کلمه‌ی دیگر به جای کلمه‌ی مورد نظر قرار می‌دهد و جمله‌ی جدیدی می‌سازد. مثال :

تضاد : امروز هوا خیلی سرد بود. امروز هوا خیلی گرم بود.
زمان آینده : امروز به مشهد می‌روم. فردا به مشهد خواهیم رفت.
منفی : من سیب دوست دارم. من سیب دوست ندارم.
پرسش : شهر خود را دوست دارم. شهر خود را دوست داری؟

۴- جور کردن گروه کلمات: به وسیله این تمرین، دو فهرست از گروه کلمات به دانش‌آموزان ارائه می‌کنیم و از آنان می‌خواهیم بین گروه‌های واژگانی ارتباطی معنی‌دار برقرار نمایند. مثال :

الف) من و دوستم	قشنگ است
ب) مداد من	سرخ است
ج) شهر شیراز	به مسافرت می‌رویم

الف) ایران	نان می‌پزد
ب) گندم	را در فصل پاییز می‌کارند
ج) نانوا	کشور ماست

۵- پر کردن جای خالی جمله: در تمرین مذکور، جمله‌هایی را که جای یک یا چند کلمه‌ی آن‌ها خالی است به دانش‌آموزان ارائه می‌کنیم و از آنان می‌خواهیم کلمات مناسب را در جای خالی قرار دهند. مثال :

— حسن سه سیب ... می‌گذارد. (از، زیرا، روی، در)
— سارا خانه بازار آمد. (بی، از، تا، چون، به)
— در دریا با مسافرت می‌کنند. (هواپیما، کشتی، قطار، اتوبوس، دوچرخه، شتر)
— گرما ضد است. (دریا، سفید، سرما، خرما)
— با جای می‌خورند. (سیب، قند، گوشت، میوه)
— پدرم یک کتاب (شکست. شنا کرد، خرید، پرید)
— فردا به مدرسه (نمی‌روم، نمی‌خورم، نمی‌شویم، نمی‌توانیم)
— احمد شاگرد خوبی (هستی، است، هستیم، هستید)

۶- منظم‌سازی جملات درهم‌ریخته: در این تمرین، کلمه‌های جمله را بدون نظم خاصی درهم می‌ریزیم و از دانش‌آموزان می‌خواهیم جمله‌های صحیح و منظم بسازند. مثال :

سینما، به، دیروز، دوستم، رفتم، با، من

۷- گسترش جمله‌ها: در تمرین گسترش جمله‌ها از دانش‌آموزان می‌خواهیم جمله‌ی داده شده را ادامه دهند و کلمه یا جمله‌ای دیگر به آن اضافه نمایند. مثال:

تو به تهران می‌روی و من ... حسن آمد. (یواش)
معلم درس می‌دهد و شاگرد ... حسن یواش آمد. (یواش)
بز علف دوست دارد و خرگوش ... حسن یواش یواش آمد. (به خانه)
ما با یاری خدا پیروز ... حسن یواش یواش از مدرسه به خانه آمد.

۸- کوتاه‌سازی: در این تمرین، از دانش‌آموزان می‌خواهیم با استفاده از کلمات داده شده جمله‌های داده شده را کوتاه سازند. مثال:

حسن و برادرش به خانه ما آمدند. (آنان)

۹- جمله‌سازی به کمک تصویر: در تمرین مذکور با استفاده از تصاویر کتاب یا تصاویر دیگر، از دانش‌آموزان می‌خواهیم جمله‌های مناسب بسازند و بنویسند.

۱۰- تمرینات افزایشی: در تمرینات افزایشی، با ارائه چند کلمه، از دانش‌آموزان می‌خواهیم آن‌ها را به جمله بیفزایند. مثال:

من سیب می‌خورم. (قرمز) ← من سیب قرمز می‌خورم
پدر به مسجد می‌رود. (بامن، روزهای جمعه) ← پدرم روزهای جمعه با من به مسجد می‌رود.
۱۱- ترکیب جمله‌های ساده: در این تمرین دو عبارت یا جمله کوتاه به دانش‌آموزان ارائه می‌دهیم و از آنان می‌خواهیم آن‌ها را به یک جمله تبدیل کنند. مثال:

آن مرد برادر حسن است. آن مرد کشاورز است.
آن مرد کشاورز برادر حسن است.

۱۲- جمله‌سازی با کلمات داده شده: در تمرین مذکور، به دانش‌آموزان متناسب با درس‌های خوانده شده کلماتی ارائه می‌شود و از آنان می‌خواهیم با هریک از آن‌ها جمله‌ای بسازند یا این که تصویر یا تصاویری به آنان نشان می‌دهیم که براساس آن‌ها جمله‌ای کتبی بسازند. این تمرین، از تمرین‌هایی است که به طور سنتی در همه کلاس‌های جمله‌نویسی کاربرد دارد. لیکن باید توجه داشت که قبل از انجام تمرینات یک تا ده، این تمرین ارائه نشود.

۱۳- جمله‌سازی در قالب پاسخ به پرسش‌های مکتوب: در این تمرین، که در تقویت درس‌های دیگر مثل علوم، ریاضی، تاریخ و ... بسیار مؤثر است، از دانش‌آموزان به صورت کتبی سؤالاتی می‌پرسیم و از آنان می‌خواهیم با ساختن جمله یا چند جمله سؤالات را پاسخ دهند. بدین ترتیب تعامل درس‌های دیگر با درس جمله‌نویسی به خوبی برقرار می‌شود.

۱۴- جمله‌سازی با مفاهیم کتاب‌های درسی: در این گونه تمرین‌ها مفاهیم کتاب‌های دیگر درسی مانند علوم، ریاضی، هدیه‌های آسمان در قالب جملاتی مطرح می‌شود. در این تمرین به رویکرد تلفیقی توجه می‌شود.

۱۵- نگارش ساده و خلاق: انشانویسی، خاطره‌نویسی، بندنویسی، گسترده‌نویسی، دنباله‌نویسی، نامه‌نگاری، گزارش‌نویسی و...

در این نوع تمرینات، دانش‌آموز از جمله‌نویسی به سمت واحدهای بزرگ‌تر زبان مانند بند و متن هدایت و راهنمایی می‌شود.

باید توجه داشت که انشانویسی جزء برنامه‌ی پایه‌ی سوم تا پنجم است بنابراین برای اجرای مطلوب آن به روش‌هایی خلاق، بدیع و ابتکاری که باعث نشاط، سرزندگی و انگیزش دانش‌آموزان می‌شود، عنایت ویژه شود.

فعالیت‌های کتاب بخوانیم

گوش کن و بگو

فعالیت گوش کن و بگو معمولاً اولین فعالیت کتاب بخوانیم پس از پایان هر درس است که در تمام پایه‌های دوره‌ی ابتدایی مورد توجه قرار می‌گیرد. این فعالیت، کلاس را با تعامل میان معلم و دانش‌آموز مواجه می‌سازد. توجه، دقت و تمرکز حواس، ارتقای درک شنوایی و مهارت در گفت‌و شنود از دستاوردهای این فعالیت می‌تواند باشد.

از دیگر اهداف این فعالیت ارزشیابی میزان درک دانش‌آموزان از مطالب درس است، با این فعالیت هم معلم درمی‌یابد که دانش‌آموز چه میزان محتوا و پیام درس را دریافت کرده است و هم دانش‌آموز به نوعی خود ارزشیابی دست می‌یابد و مفاهیمی که دریافت نکرده است از زبان همکلاس‌ها می‌شنود و خلأ اطلاعاتی خود را جبران می‌نماید.

توصیه‌ها:

- ۱- در هنگام پرسش، فرصت فکر کردن و مشورت دانش‌آموزان با همدیگر را فراهم آورید.
- ۲- دانش‌آموزان را تشویق کنید تا پاسخ‌های خود را در قالب گفتار مبسوط بیان کنند و از پاسخ‌های یک واژه‌ای مانند بله و خیر پرهیز کنند.
- ۳- دانش‌آموزان را تمرین دهید که تا پرسش کامل خوانده نشده است، پاسخ خود را آغاز نکنند. این کار عادت گوش دادن کامل را ایجاد خواهد کرد.
- ۴- دانش‌آموزان را عادت دهید تا پیش از جواب دادن فکر کنند و پاسخ خود را دقیق و منسجم بیان کنند.
- ۵- از دانش‌آموزان بخواهید تا علاوه بر پاسخی که از متن درس یافته‌اند، نظر خود را نیز درباره‌ی سؤال مطرح کنند.
- ۶- در صورت ضرورت دانش‌آموزان را راهنمایی کنید تا با مراجعه به متن درس پاسخ موردنظر را بیابند. ارجاع دادن به گونه‌های مختلف می‌تواند صورت‌پذیرد. مثلاً یادآوری بخشی از درس به صورت شفاهی از جانب آموزگار از آن جمله است.

ببین و بگو

در این فعالیت از کتاب بخوانیم لازم است تا دانش آموز تصاویر را به خوبی مشاهده کند و آنچه را که دیده است به زبان بیاورد. دانش آموز باید این توانایی را بیابد که تصاویر متوالی را به یکدیگر ارتباط داده، مضمون مندرج در آن‌ها را از آغاز تا پایان، دنبال کند. تصاویر متوالی در این فعالیت معمولاً درباره‌ی موضوعات اجتماعی، فرهنگی و تربیتی است. ضمن این که سواد بصری دانش آموزان بالا رفته، به یک نکته‌ی تربیتی، اخلاقی و اجتماعی هم می‌رسند. نظم و انسجام فکری، تقویت حافظه‌ی بصری، برقراری ارتباط بین درونداد و برونداد ذهنی، ارتقای درک شنوایی و رشد و پرورش قوه‌ی بیان از جمله اهداف زبان‌آموزی است که در این فعالیت به ثمر می‌رسد. توصیه می‌شود به نکات زیر توجه شود:

- ۱- دانش آموزان را تشویق کنید تا با دقت جزئیات مندرج در تصویر را نگاه کنند.
- ۲- درباره‌ی تصاویر با یکدیگر گفت و گو کنند و با مسایل زندگی و محیط اطراف خود آن‌ها را پیوند دهند.
- ۳- چنانچه رویدادهای حاوی آن‌ها با کتاب‌هایی که تاکنون خوانده‌اند و یا فیلم‌هایی که دیده‌اند، مشابه است و یا چنین اتفاقی در زندگی آن‌ها رخ داده است به یاد آورند.
- ۴- درباره‌ی علت رخدادهای تصاویر متوالی توضیح دهند و به دنبال راه حل برآیند.
- ۵- آن‌ها را تشویق کنید تا توضیحات خود را به صورت مبسوط بیان کنند نه به طور کوتاه.
- ۶- از دانش آموزان بخواهید تا درباره‌ی رویدادهای تصاویر اظهار نظر کنند.

بگرد و پیدا کن

این فعالیت از کتاب بخوانیم بدین منظور است که پس از این که دانش آموزان متن درس را خواندند و موضوع و درون‌مایه‌ی آن را فهمیدند، دوباره به درس رجوع کنند و به شیوه‌ای هدفمند و نظام‌دار در آن کند و کاو و جست‌وجو کنند. این مراجعت برای پیدا کردن نکاتی که از آن‌ها خواسته شده برای مرور درس به شیوه‌ای فعالانه است.

پرسش‌هایی که زیرمجموعه‌ی فعالیت مذکور را تشکیل می‌دهد بر چند دسته‌اند: برخی سمت و سویی در جهت آموزش املا دارد مانند تمرین‌هایی درباره‌ی موارد زیر مانند: پیدا کردن کلمه‌هایی که دارای یکی از حروف الفباست، یا کلمه‌هایی که حروف تکراری دارد، یا کلماتی که تعداد اشکال نماد نوشتاریشان بیشتر است، یا کلمه‌هایی که ویژگی‌هایی مانند تشدید، تنوین، و غیره دارند در این دسته فعالیت‌ها هدف این است که ضمن مرور و نگاهی به کل متن درس، توجه آن‌ها به آن دسته از

واژه‌هایی را که باید پیدا کنند، جلب شود و شکل نوشتاری آن‌ها در بافت درس در ذهن دانش‌آموزان نقش بندد.

در دسته‌ی دیگر، دانش‌آموز باید به جست‌وجوی کلمه‌ها و جمله‌هایی برآید که در حوزه‌های معنایی مورد تأکید است. مثلاً کلمه‌هایی از درس را پیدا کنند که طعم شیرین دارند، یا کلمه‌هایی که معنی حرکت و نقل و انتقال را در خود دارند. یا کلمه‌هایی که با عنوان درس و یا مضمون درس ارتباط معنایی دارد، یا جمله‌هایی را بیابند که دارای نشانه‌های نگارش هستند، یا جمله‌هایی که در آن‌ها کلمه‌ی پرسش شده هست، یا جمله‌هایی که معنی موردنظر را داراست. در این دسته از فعالیت‌ها آموزش املا، انشا، درک مطلب و ... مورد نظر است.

به هر حال دانش‌آموز برای یافتن سؤال‌ی که از او می‌شود به متن درس رجوع می‌کند که نه تنها بافت آن درس چه از نظر واژگانی و چه از نظر نحوی و چه از نظر گاه حوزه‌ی معنایی و یا آوایی، برای او روشن می‌شود، بلکه مرورهای مکرر درس برای وی خسته‌کننده نیست زیرا در هر بار در پی رسیدن به هدفی است و به علاوه چنانچه دقتش مناسب باشد، در هر بار مراجعه به درس، نکته‌های زبانی دیگری که هدف سؤال نیست نیز توجه او را به خود جلب می‌کند. این فعالیت پرورش حس کنجکاوی، جست‌وجوگری و پشتکار را در دانش‌آموز تقویت می‌کند. برای پیشبرد اهداف این فعالیت توصیه می‌شود به نکات زیر توجه کنید :

۱- از دانش‌آموزان بخواهید برای پیدا کردن پاسخ پرسش کل درس را از اول تا آخر مرور کنند.

۲- جست‌وجو برای یافتن پاسخ سؤال را در این فعالیت در گروه‌ها انجام بدهند بهتر است (گروه‌های دونفره زودتر به نتیجه می‌رسند). می‌توان گاه این فعالیت را به صورت مسابقه اجرا نمود. گروه‌هایی هم می‌توانند با توجه به ویژگی‌هایی که از قبل برایشان مشخص می‌شود، برنده و یا بازنده شوند و بدین ترتیب شور و هیجان در کلاس ایجاد شود.

۳- شرایطی فراهم کنید که بعد از پیدا کردن مورد زبانی که از آن‌ها خواسته شده آن را به موقعیت‌های دیگر ارتباط دهند. مثلاً اگر مشابه آن را در درس‌های قبل و یا در کتاب‌های دیگر و یا در محیط واقعی خانه، مدرسه و ... داشته‌اند و یا دیده و شنیده‌اند به یاد آورده و در کلاس بازگو نمایند.

۴- بعد از پایان پرسش‌هایی مربوط به فعالیت بگرد و پیدا کن از دانش‌آموزان سؤال کنید که چه نکته‌های خاص دیگری در درس پیدا کرده‌اید؟

به دوستان بگو

این فعالیت مندرج در کتاب بخوانیم علاوه بر مهارت‌های مربوط به گفت و شنود و توسعه‌ی دروندادها و بروندادهای شفاهی کودکان، در پی آن است تا دانش‌آموزان بتوانند در فضایی امن و صمیمی و بدون هیچ اضطراب و تشویشی، نظرها، عقاید و احساسات و عواطف خود را چه در گروه و چه در جلوی جمع بیان نمایند.

برخی از پرسش‌های مندرج در فعالیت مذکور به منظور پیوند دادن مضمون متن درس به زندگی واقعی و واداشتن آن‌ها به حل یک مسئله‌ی اجتماعی است. برخی دیگر مکمل معنایی درس و بسیاری دیگر از آن‌ها به‌طور مستقیم به بیان احساسات و عقاید دانش‌آموزان معطوف است. توصیه می‌شود:

۱- دانش‌آموزان ابتدا درباره‌ی سؤال موردنظر در گروه گفت و گو کنند. درباره‌ی نظرهای یکدیگر بحث کنند. می‌توان بعد از اتمام بحث در یک گروه، اعضای آن گروه با گروه مجاور خود نیز به گفت و گو بپردازند.

۲- فضایی فراهم سازید تا دانش‌آموزان به هنگام تفکر درباره‌ی پاسخ سؤال آن‌چه را که مشابه آن است و قبلاً دانش‌آموز به‌گونه‌ای با آن برخورد داشته است بیان کند.

واژه‌آموزی و گسترش واژگان

قلب هر زبان واژه‌های آن زبان است. کودکان از پایه‌ی سوم ابتدایی در هر سال می‌توانند تا سه هزار واژه را به گنجینه‌ی واژگان خواندنی خود بیفزایند.

کودکان چگونه و به چند طریق به معنای واژه‌ها دست می‌یابند؟ کودکان به هنگام ورود به دبستان مقدار زیادی واژه را که از طریق شناخت پدیده‌های اطراف خود به‌دست آورده‌اند، در ذهن خود دارند. برخی از واژگان اندوخته در ذهن خود را در گفتار روزمره به کار می‌برند و برخی دیگر را اگر چه به کار نمی‌برند ولی مفهوم آن‌ها را می‌دانند. در دبستان، کودکان شکل نوشتاری واژه‌ها را از طریق خواندن همراه با معنی آن به ذهن می‌سپارند.

یکی از راه‌های واژه‌آموزی کشف روابط مفهومی واژگانی به‌صورت مختلف است. برخی از این راه‌ها عبارتند از:

۱- هم‌مفهومی: خواندن یک طبقه از واژگان که ارتباط معنایی با یکدیگر دارند. مانند واژه‌های زیر که همه از نظر مفهومی با واژه «سفر» در یک فضا قرار می‌گیرند.

سفر، چمدان، بلیت، اتوبوس، ...

۲- هم معنایی: اگر چه هم معنایی کامل بین کلمات وجود ندارد، ولی بین برخی از واژه‌ها شباهت معنایی برقرار است. مانند واژه‌های تیره و سیاه که در همه جا و در همه‌ی جمله‌ها نمی‌توانند کاملاً هم معنا باشند. خواندن دو کلمه‌ی تقریباً هم معنا به گسترش گنجینه‌ی واژگانی دانش‌آموزان کمک می‌کند.

۳- تضاد معنایی: خواندن دو کلمه که از نظر معنایی و مفهومی مخالف یکدیگر هستند نیز راهی برای واژه‌آموزی است (مانند شب، روز، سرد، گرم)

۴- کلمه‌های متشابه: کلمه‌های متشابه چه آن دسته از کلماتی که صورت املائی و صورت گفتاری یکسانی دارند مانند کلمه‌ی شیر (شیر جنگل، شیر خوردنی، شیر آب) چه آن دسته از کلمه‌هایی که مانند هم نوشته نمی‌شوند ولی از نظر گفتاری هم‌آوا هستند (مانند کلمه‌های خوار، خار، خواست، خاست، ثواب، صواب).

برای آموزش بهتر واژه‌آموزی و گسترش واژگانی دانش‌آموزان به نکات زیر توجه کنید:

۱- درباره‌ی گروه واژه‌هایی که در بخش واژه‌آموزی است دانش‌آموزان را به صحبت و گفت‌وگو تشویق کنید. با استفاده از تجارب زبانی دانش‌آموزان و نیز با هدایت و راهنمایی خود، فضای مفهومی واژه‌ها و ارتباط معنایی آن‌ها با یکدیگر را روشن سازید.

۲- دانش‌آموزان واژه‌های جدیدی را که یاد می‌گیرند، به سایر بخش‌های زندگی روزانه‌ی خود تعمیم و گسترش دهند.

۳- در برخورد با واژگان، از آن‌ها بخواهید تا به یاد آورند که چند بار با این واژه تماس داشته‌اند، در کجا، چگونه، چند بار و...؟

۴- با استفاده از تجارب زبانی دانش‌آموزان و هدایت و راهنمایی آن‌ها، فضایی در کلاس ایجاد شود تا هرکدام از واژه‌های جدیدی که یاد می‌گیرند، تعریف شود.

۵- فرصت‌هایی در کلاس ایجاد کنید تا دانش‌آموزان واژه‌های جدید را در گفتار و نوشتار خود بکار ببرند.

درست و نادرست

این فعالیت از کتاب بنویسیم مشتمل بر جمله‌هایی است، برخی از این جمله‌ها از نظر معنایی درست و برخی دیگر نادرست می‌باشند. بیشتر آن‌ها در ارتباط با متن درس است و برخی دیگر به اطلاعات عمومی دانش‌آموز مربوط می‌شود.

فعالیت مذکور که به همه‌ی پایه‌های دوره‌ی ابتدایی یافت می‌شود، سهمی از تحقق اهداف

برنامه‌ی درسی زبان‌آموزی را به عهده دارد. علاوه بر تقویت دقت و تمرکز شنوایی و توجه دادن دانش‌آموزان به هسته‌ی معنای پیام در جمله، بیشتر نقش ارزش‌یابی از میزان درک و فهم دانش‌آموزان را نسبت به درون پایه‌ی درس ایفا می‌کند. در این فرآیند ارزش‌یابی، فقط میزان درک دانش‌آموزان برای معلم سنجیده نمی‌شود، بلکه نوعی خود ارزش‌یابی نیز برای دانش‌آموز است. او با حدسی که درباره‌ی درست بودن و یا نادرست بودن جمله می‌زند میزان دانسته‌ها و یافته‌های خود را از درس می‌سنجد و ضعف‌ها و قوت‌ها برایش آشکار می‌شود. در این میان پاسخ‌های درست و اشتباه خود را با دیگر همکلاسان نیز مقایسه می‌کند.

علاوه بر موارد مذکور جمله‌هایی که برای دانش‌آموزان خوانده می‌شود، ساختار جمله‌های نوشتاری نیز برای او روشن می‌شود. بر اثر تکرار در شنیدن جمله‌های صحیح نوشتاری است که نوشتن جمله‌ها به نحو صحیح نیز برای او آسان می‌شود. در نتیجه بسیاری از فعالیت‌های شفاهی به نگارش دانش‌آموزان هم کمک می‌کنند.

برای اجرای بهتر فعالیت «درست، نادرست» به توصیه‌های زیر توجه کنید :

۱- چون این فعالیت بیشتر جنبه‌ی ارزش‌یابی دارد، در صورت حدس‌های نادرست دانش‌آموزان سعی شود دانش‌آموز علت ضعف را کشف کند و درصدد جبران آن برآید.

۲- در هنگام پرسش و خواندن جمله‌های مربوط به «درست و نادرست»، فضایی ایجاد کنید تا تحرک و نشاط در کلاس ایجاد شود.

۳- فرصت فکر کردن به دانش‌آموزان داده شود.

۴- این فعالیت را هم به صورت گروهی و هم فردی می‌توان اجرا کرد.

۵- درباره‌ی پاسخ اشتباه، دانش‌آموزان را به گفت‌وگو تشویق کنید. چنانچه آن‌ها درباره‌ی پاسخ اشتباه در گروه کندوکاو کند ثمربخش‌تر خواهد بود. بعد از علت‌یابی می‌توان از آن‌ها خواست برای رفع آن راه‌یابی را پیشنهاد کنند.

نکته: برای به کارگیری درست زبان و توفیق در برقراری ارتباط گفتاری و نوشتاری و نیز سازماندهی بهتر فکر و ذهن، دانش‌آموز نیازمند است تا الگوهای دستوری صحیحی را در زبان فارسی معیار بداند و عادت کند تا آن‌ها را در گفته‌ها و نوشته‌های خود به کار بندد.

در روند زبان‌آموزی در دوره‌ی ابتدایی علاوه بر تلاش برای رشد و تقویت مهارت‌های زبان‌آموزی، نقش فرازبانی و تقویت آن در ذهن و زبان نیز در برنامه‌ی درسی زبان‌آموزی مطرح است. به طوری که دانش‌آموز بتواند از زبان فارسی معیار برای تعبیر و تفسیر زبان استفاده کند، یعنی واژه‌ای را تعریف و تفسیر کند، به تشریح و تبیین عناصر زبانی بپردازد و سازمان درونی کلمه‌ها و جمله‌ها را

بشناسد و بتواند جمله‌های صحیح دستوری را در گفته‌ها و نوشته‌های خود به کار گیرد. در کتاب بخوانیم در پایه‌ی سوم ابتدایی فعالیتّی به نام «نکته» آمده است تا دانش‌آموزان به واسطه‌ی آن فعالیتّ، ساخت نحوی زبان را بشناسند. یکی از انتظارات در این فعالیتّ این است که دانش‌آموزان بتوانند بین عناصر مختلف یک جمله به منظور رسانندگی پیام آن، رابطه‌ی هم نشینی برقرار کنند. مثلاً جمله‌ای را که در آن یک کلمه با هر نقش دستوری، حذف شده باشد، بتوانند در جای مناسب خود در جمله هم قرار دهند. علاوه بر هم نشینی، مهارت به کارگیری درست محور جانشینی نیز ضروری است. یعنی بتواند به جای یکی از کلمه‌های مندرج در آن جمله کلمه‌ی مناسب دیگری را جانشین کند. این امر در زبان‌آموزی نقش مؤثری را ایفا می‌کند. اگر استفاده از محور جانشینی نبود، ذهن نمی‌توانست هزاران هزار جمله را برحسب موقعیت‌های متفاوت، عیناً در حافظه انبار کند و مسلماً در کار رفع نیازهای ارتباطی فرو می‌ماند و از عهده‌ی بیان موقعیت‌های تازه و ناآشنا برنمی‌آمد. استفاده از محور جانشینی است که زبان را پویا، زایا و خلاق کرده است.

بیشتر تمرین‌های مربوط به فعالیتّ «نکته» کار بر روی ساختار جمله است - منظور از جمله، واحدی قاعده‌مند از زبان است که از یک یا چند کلمه ساخته شده است و معمولاً به دو قسمت نهاد و گزاره بخش پذیر است. تنوع این تمرین‌ها در کتاب به صورت زیر است:

تطبیق دادن فعل با فاعل، به کارگیری ساختار جمله‌های صحیح با الگوهای دستوری منطبق بر زبان فارسی معیار، به کارگیری ساختار صحیح جمله‌ها با توجه به زمان‌های مختلف (حال، آینده، گذشته)، به کارگیری صفت‌ها (ساده، تفصیلی، عالی) و اضافه کردن صفاتی به اسم‌ها برای زیباتر شدن جمله‌ها و نیز به کارگیری مناسب نقش‌نماها در جمله - منظور از نقش نما یعنی تشخیص نقش کلمات در جمله مانند نقش نمای مفعول که تکواژ «را» است و نقش نمای اضافه و صفت، نقش نمای ندا (مانند ای و ...) -.

از انواع دیگر تمرین‌های مربوط به «نکته» به کارگیری مثل هاست. چند مهارت نگارش نیز در آموزش نکته‌ها موجود است.

در آموزش این فعالیتّ به توصیه‌های زیر توجه شود:

- ۱- در برخی از فعالیتّ‌ها اگر چه آموزش دستور زبان مطرح است ولی این آموزش به طور غیرمستقیم مورد نظر است. سعی کنید در تدریس خود از نقش دستوری کلمه‌ها نامی برده نشود.
- ۲- در نحوه‌ی آموزش، سعی کنید با طرح مثال‌های مختلف پیرامون تمرین‌های در نظر گرفته شده، نکته‌ی معین شده را در ذهن دانش‌آموزان تثبیت کنید. در آموزش قاعده‌ها روش از جزء به کل یا روش استقرایی را بیشتر به کار ببندید و تلاش بر این باشد تا در روند آموزشی از طریق ارائه‌ی

مثال‌ها، مصداق‌ها و شواهد، دانش‌آموزان به کشف قاعده نایل شوند.

۳- نکته را با درس یا درس‌های قبل و یا با مثال‌هایی از کتاب‌های درسی و یا غیردرسی پیوند دهید.

۴- دانش‌آموزان را هدایت کنید تا مثال‌ها و مصداق‌ها را خود به زبان آورند و سپس روی تابلو یادداشت شوند.

۵- در فعالیت‌های جمله‌سازی چه آن دسته از تمرین‌هایی که مربوط به فعالیت نکته است و چه فعالیت‌های دیگر کتاب بنویسیم، شرایط را در کلاس به گونه‌ای فراهم آورید تا دانش‌آموزان جمله‌های بیشتر و متفاوت‌تری را بگویند و یا بنویسند. زیرا هر قدری که تلاش بیشتری در این راستا شود، دانش‌آموزان هم جمله‌های بیشتر را از یکدیگر یاد می‌گیرند و هم خلاقیت آن‌ها شکوفاتر می‌شود.

نمایش

نمایش بروز افکار، احساسات، عواطف و تظاهر آن‌ها به نحوی بر چهره و دیگر اعضا و اندام‌های بدن است. بیشتر فعالیت‌های نمایشی در کتاب فارسی سوّم بازی‌های نمایشی است که به دو شکل صامت و گویا است. در نمایش صامت که پانتومیم نامیده می‌شود، تصویر افکار، احساسات و عواطف بر روی صورت و اندام‌های بدن به‌ویژه دست‌ها تجلّی پیدا می‌کند.

نوع دیگر نمایش با گفت‌وگو همراه است که در آن روندی داستانی دنبال می‌شود. بازیگران با حرکات نمایشی و گفت‌وگوها حوادث و شخصیت‌های داستان را به گونه‌ای مجسم می‌کنند تا هم داستان را به اجرا دریاورند و هم بتوانند در بیننده تأثیر لازم را بگذارند.

در هر کدام از گونه‌های نمایشی و در صورت زیاد بودن تعداد دانش‌آموزان، عده‌ای به عنوان بازیگر انتخاب شده و در مکانی معین نقش‌ها به آن‌ها واگذار می‌شود تا نمایش را به اجرا درآورند.

نوع دیگر نمایش، نمایش خلاق است. نمایش خلاق یک فعالیت نمایشی سازمان یافته است که بیشترین تأکید آن بر مراحل انجام دادن کار است تا بر حاصل کار. این فعالیت باید به خودی خود و خلاق باشد و عمق بیشتر شخصیت‌ها و نکته‌های نهفته در نمایش را نشان بدهد. نمایش خلاق از هر گونه رسمیت رهاست. هدف آن بیشتر رضایت خاطر در افرادی است که خود را درگیر آن کرده‌اند. این فعالیت بخشی از طبیعت کودک است و می‌تواند به راحتی و با موفقیت به وسیله آموزگاران محترم دوره‌ی ابتدایی به کار گرفته شود.

آموزگار پیش از آن که بتواند وارد مرحله فعالیت نمایش خلاق شود، باید فضای مناسبی به وجود آورد تا دانش‌آموزان احساس امنیت کنند. برای دستیابی مطلوب‌تر به ارزش‌های نمایش

خلاق، بهتر است قبل از آن فعالیت‌هایی برای آماده‌سازی دانش‌آموزان صورت گیرد. بازی‌هایی مانند بازی چپستان، بازی حدس زدن، بازی چه احساسی دارم و ... به آماده‌سازی دانش‌آموزان برای موفقیت در نمایش خلاق کمک می‌کند.

نمایش یکی از فعالیت‌های مورد تأکید در برنامه‌ی درس زبان‌آموزی است که در پایه‌های مختلف دوره‌ی ابتدایی مورد توجه است. اجرای مطلوب آن به تحقق بسیاری از اهداف زبان‌آموزی منجر می‌شود. به‌طور کلی نمایش تأثیرات مثبت آموزشی و پرورشی بر رفتار دانش‌آموزان دارد که اثرات آن‌ها در رشد و پرورش کلیه‌ی ابعاد شخصیتی مشهود است. برخی از این تأثیرات آموزشی و تربیتی را به صورت زیر می‌توان برشمرد:

۱- از مهم‌ترین تأثیرات نمایش کمک به دانش‌آموز در بیان فکر، احساس، عواطف و به‌طور کلی کمک به ابزار وجود خود در میان جمع است که از اهداف اساسی زبان‌آموزی است.

در خلال این اهداف انسجام و نظم فکری و بالا رفتن درک شنوایی نیز اتفاق می‌افتد.

۲- در نمایش شرایطی فراهم می‌شود که مفاهیم ناملموس و انتزاعی هم برای بازیگر و هم تماشاگر محسوس و آشنا شود. بنابراین مفهوم آموزشی نیز اتفاقات مورد توجه در نمایش و از اهداف زبان‌آموزی است.

۳- نمایش امکانی را فراهم کند تا خلاقیت و ابتکار دانش‌آموزان که در قالب ذهن و اندیشه است به عمل و حرکت درآید و عینی شود. بنابراین شکوفایی، خلاقیت و پرورش تخیل از جمله دستاوردهای دیگر نمایش است.

۴- با نمایش طول تمرکز، توجه و دقت و تماشاگر و بازیگر بالا می‌رود. تشخیص و بازشناسی، به‌ویژه در تماشاجی، از طریق درک مفهومی به مفهوم دیگر و یا انتقال مقدمه به نتیجه و یا از صحنه‌ای به صحنه‌ی دیگر بالا می‌رود. این امر به رشد شناختی در دانش‌آموزان کمک زیادی می‌کند.

۵- چون اجرای نمایش با تحرک بدنی همراه است. بین اندام‌ها و عضلات کوچک و بزرگ دانش‌آموزان هماهنگی ایجاد شده و به‌طور کلی به رشد جسمانی آن‌ها نیز کمک می‌شود.

۶- از دیگر ثمرات بازی‌های نمایشی آشنا شدن دانش‌آموزان به ارزش‌ها و هنجارهای جامعه است. به‌طوری که الگوهای مقبول جامعه به بازیگر و تماشاجی شناسایی شده و دانش‌آموزان فرصتی پیدا می‌کنند تا با آن الگوها همانندسازی کنند و شخصیت خود را شکل بدهند. جز این، آثار مترتب بر رفتارهای نامناسب و نیز عواقب نامطلوب این رفتارها بر بازیگر و بیننده آشکار می‌شود. به‌طور کلی اجرای رفتارهای مطلوب و نامطلوب بر صحنه‌ی نمایش، تشخیص و تمیز خوب از بد را در دانش‌آموزان بالا می‌برد.

۷- از دستاودهای دیگر بازی‌های نمایشی، ایجاد روح جمعی، همکاری و تعاون در دانش‌آموزان است. به‌طور کلی در اجرای این فعالیت آن‌ها طریقه‌ی ارتباط با دیگران را که یکی از مهارت‌های اساسی در زندگی اجتماعی است، یاد می‌گیرند.

۸- دانش‌آموزان در بازی‌های نمایشی، نظم و ترتیب و بسیاری از قواعد و مقررات مربوط به زندگی واقعی را یاد می‌گیرند و به راه حل‌های مناسبی برای مسایل زندگی بیندیشند.

۹- از آن‌جا که نمایش با هنر آمیخته است و هنرزیبایی‌شناسی را در درون خود دارد. بنابراین فعالیت مذکور به پرورش روحیه‌ی زیبایی‌شناسی در دانش‌آموزان می‌انجامد.

۱۰- نمایش موجبات شادی، نشاط و انبساط خاطر را در دانش‌آموزان فراهم می‌کند و از خشک و خستگی‌زا بودن برنامه‌های کلاس می‌کاهد.

۱۱- نمایش درمان خوبی است برای دانش‌آموزان کمرو و منزوی و نیز برای آنانی که مدت زمانی به رؤیا فرو می‌روند و از دنیای بیرون فاصله می‌گیرند و نیز وسیله‌ای برای بالا رفتن اعتماد به نفس، خودباوری و آگاه کردن دانش‌آموزان از توانایی خویش است.

۱۲- دانش‌آموزان یاد می‌گیرند تا در محیط‌های خارج از کلاس، مدرسه، اوقات فراغت خود را با این بازی به شکل نظام‌دارتری نسبت به قبل از مدرسه، بارور سازند.

برای اجرای مطلوب‌تر نمایش و برای این که تأثیرات پرورشی و آموزشی هرچه بهتر بر رفتار دانش‌آموزان داشته باشد پیشنهاد می‌شود به توصیه‌ها و نکات زیر توجه شود :

- ۱- مدت نمایش بیش از حد طولانی نشود تا دانش‌آموزان خسته نشوند.
- ۲- هدف از اجرای نمایش تربیت بازیگر و بازیگری نیست بلکه تحقق پاره‌ای از اهداف زبان‌آموزی، رشد خلاقیت و انتقال ارزش‌های تربیتی در برنامه است. به‌همین منظور به هیچ‌وجه در حین بازی به دانش‌آموزان امر و نهی نکنید، دستورات مستقیم به آن‌ها ندهید. آن‌ها را تحت فشار قرار ندهید. هدایت و راهنمایی‌های شما بیشتر جنبه‌ی غیرمستقیم داشته باشد زیرا در اجرای نمایش‌های دبستانی شکوفایی خلاقیت در بازی مورد توجه است. تذکرات متوالی و فشار بیش از حد بر دانش‌آموزان موجب بی‌علاقگی آنان، گرفتن ابتکار و استقلال در آنان و ازین رفتن اعتماد به نفس در بین آنان می‌شود.

- ۳- چون اجرای نمایش به طرز مناسب به انعطاف‌پذیری بدن نیازمند است، توصیه می‌شود که از بازی‌هایی که با تحرک بدنی همراه است به ویژه بازی‌های ورزشی استفاده شود. استفاده از بازی‌هایی که موجب استفاده از فکر و دست می‌شود، هماهنگی لازم بین ماهیچه‌ها و اعضای بدن را فراهم کرده، مهارت آن‌ها را در اجرای نمایش بیشتر می‌کند.

۴- در وقت نمایش سعی کنید از دانش‌آموزان بخواهید تا بازی‌های مشابه نمایش فعلی را که در گذشته انجام داده‌اند، و یا دیده‌اند به یاد بیاورند و برای کلاس و یا افراد هم‌گروه خود بیان کنند.

۵- در برخی نمایش‌ها می‌توانید دانش‌آموزان را قبل از اجرای نمایش گروه‌بندی کنید. از آن‌ها بخواهید تا برای اجرای بهتر آن با یکدیگر گفت‌وگو کنند. مراحل مختلف نمایش را طراحی کنند. نقش‌ها را تعیین و سپس آن را اجرا کنند.

۶- از دانش‌آموزان - چه آن‌هایی که قرار است نمایش را اجرا کنند و چه آن‌هایی که تماشاگر هستند - بخواهید تا به دنبال راه‌هایی باشند که نمایش خود را جالب‌تر و هیجان‌تر کنند.

۷- از دانش‌آموزان بخواهید تا در موقع لزوم تغییر صدا و تغییر لحن بدهند تا نمایش را شیرین‌تر کنند.

۸- در نمایش برای کودکان، بازیگری از هر چیزی مهم‌تر است بنابراین در صورت فراهم نبودن هر کدام از عناصر نمایش، آن را به اجرا درآورید. هیچ‌وقت به خاطر نبودن امکانات اجرای نمایش را متوقف نکنید. زیرا کودکان خود امکانات مورد انتظار خود را فراهم می‌سازند. مثلاً به جای موسیقی و صدا از استعداد خود کفایتی خود بهره می‌برند و صداها را با دهان تولید می‌کنند. یا برای لباس و یا آرایش صحنه از چیزی که در دسترس داشته باشند، استفاده می‌کنند. سعی کنید برای آرایش صحنه، چهره‌آرایی (گریم)، لباس، موسیقی صحنه و دیگر عناصر نمایش از فکر و ابتکار دانش‌آموزان بهره بگیرید.

۹- دانش‌آموزان بیشتر دوست دارند بازیگر باشند، تا تماشاگر، بنابراین طوری برنامه‌ریزی کنید تا نوبت بازی به همه‌ی دانش‌آموزان برسد و یکایک آنان به تناوب در نقش‌های مختلف بازیگری در ضمن سال تحصیلی شرکت کنند. درباره‌ی یک موضوع نمایش عده‌ای از دانش‌آموزان می‌توانند بازی کنند و عده‌ی دیگر تماشاچی باشند. در نوبت بعد دو دسته‌ی مذکور جای خود را با یکدیگر عوض کنند.

۱۰- از انگیزه‌هایی که دانش‌آموزان را به تخیل وادارد، استفاده کنید.

۱۱- سعی کنید پس از اتمام بازی پانتومیم، یا اجرای نمایش صامت، از دانش‌آموزان تماشاچی بخواهید تا موضوع را حدس بزنند و درباره‌ی آن گفت‌وگو کنند.

۱۲- از آن دسته از دانش‌آموزانی که تماشاگر هستند، بخواهید تا پس از پایان نمایش درباره‌ی آن صحبت کنند و برای بهتر شدن نمایش پیشنهادهایی ارائه دهند.

۱۳- از تماشاگران بخواهید تا احساس خود را درباره‌ی آن‌چه که در نمایش دیده‌اند بیان کنند.

۱۴- ابتدا به بازی‌های نمایشی بپردازید سپس نمایش خلاق را در کلاس به اجرا درآورید.

بازی

کودک در کودکی بسیاری از اوقات خود را به بازی می‌گذراند. او بسیاری از تجارب و دانش خود را درباره‌ی دنیای پیرامون از طریق بازی به دست می‌آورد. بازی برای کودک از ارزش‌های متعددی برخوردار است و به رشد و تکامل همه‌ی جنبه‌های شخصیتی کودک کمک می‌کند.

کودک از طریق بازی نخستین گام‌ها را برای اجتماعی شدن برمی‌دارد. از طریق بازی گروهی همکاری و تشریک مساعی در وی ظاهر می‌شود. یاد می‌گیرد که چگونه مورد پذیرش اعضای گروه قرار گیرد و به رعایت نکات اجتماعی و قواعد بازی بپردازد و در خلال بازی گروهی به بسیاری از مفاهیم و مهارت‌های اجتماعی از قبیل رعایت نوبت، صبر و حوصله داشتن در برابر دیگران و شکیبایی در برابر شنیدن نظرهای مخالف، احترام به حقوق دیگران دست می‌یابد و نیز یاد می‌گیرد که با افرادی به جز اعضای خانواده‌ی خود ارتباط برقرار کند. او مفهوم پیروزی و شکست و راه رسیدن به موفقیت را نیز در بازی‌های گروهی فرا می‌گیرد.

کودک در بازی‌های گروهی به ارزش‌های اخلاقی آشنا می‌شود. رفتارهای خوب را از بد تشخیص و تمیز می‌دهد. او درمی‌یابد که اگر بخواهد در گروه، فرد قابل قبولی به حساب آید، باید درست کار، حقیقت‌جو، مسلط به خود و با انصاف باشد.

در بازی‌های گروهی کودک توانایی‌های خود را با دیگران مقایسه کرده به میزان توانایی‌های خود و نیز چگونگی استفاده از توانایی خود و دیگران برای رسیدن به موفقیت آگاه می‌شود.

نه تنها برقراری ارتباط مؤثر و رشد اجتماعی و پی بردن به ارزش‌های اخلاقی در بازی‌های گروهی محقق می‌شود، بلکه دانش‌آموزان به بسیاری از آگاهی‌های شناختی هم می‌رسند. به طوری که بسیاری از مفاهیم را در بازی فرا می‌گیرند. کودک در بازی پی‌می‌برد که چگونه با مشارکت دیگران یاد بگیرد. چگونه مشکلات درسی خود را برطرف کرده و به رفع مسایل و مشکلات درسی دیگران کمک نماید.

بازی از جمله فعالیت‌هایی است که مورد تأکید در برنامه‌ی درسی زبان‌آموزی است و از طریق آن به ویژه بازی‌های گروهی انتظار می‌رود که بتوان به پاره‌ای از اهداف زبان‌آموزی دست یافت. زیرا دانش‌آموزان با بازی در گروه نه تنها به ارتقای درک شنوایی و رشد و پرورش قوه‌ی بیان و به طور کلی به تقویت چهار مهارت زبان دست می‌یابند، بلکه یاد می‌گیرند که با یکدیگر فکر کنند و به افکار خود سامان بدهند. به حل مسایل زبانی با مشارکت یکدیگر برآیند و از این طریق با ساخت و بافت زبان فارسی بیشتر آشنا شوند.

برای بهره‌گیری مطلوب‌تر از فعالیت بازی در کتاب فارسی سوم به توصیه‌های صفحه‌ی بعد

توجه شود :

- ۱- بازی‌های در نظر گرفته شده در کتاب فارسی سوّم ابتدایی بیشتر به بازی‌های زبانی اختصاص دارد. در این بازی‌ها از قوّه‌ی فکر و زبان از طریق برقراری ارتباط بین دانش‌آموزان استفاده می‌شود. توصیه می‌شود در تکمیل آن‌ها از بازی‌هایی که با تحرّک و نشاط همراه هستند استفاده کنید.
- ۲- بازی‌ها در جاهای مختلف کشور با یکدیگر تفاوت‌هایی دارد. نه تنها نوع بازی در شهر و روستا متفاوت است، بلکه ممکن است بازی‌ها در محله‌های یک شهر نیز با یکدیگر فرق کند. بنابراین توصیه می‌شود برای جذاب کردن برنامه زبان‌آموزی از بازی‌های منطقه‌ای و محلی در کلاس استفاده کنید.
- ۳- طول زمان بازی را زیاد نکنید تا موجب خستگی دانش‌آموزان نشود.
- ۴- در هنگام انجام بازی‌های زبانی مندرج در کتاب به دانش‌آموزان فرصت تفکر و مشورت با اعضای گروه را بدهید.
- ۵- از دانش‌آموزان بخواهید تا فعالیت‌های زبانی مشابه بازی‌های در نظر گرفته شده را طراحی کنند.
- ۶- از قالب بازی در همه‌ی عرصه‌های زبان‌آموزی اعم از تدریس متن درس‌ها و یا فعالیت‌های مندرج در کتاب بخوانیم و بنویسیم می‌توان استفاده نمود.

کتاب‌خوانی و قصه‌خوانی

کتاب مناسب، بهترین وسیله برای غنی‌تر کردن هدفمند اوقات فراغت لذّت بردن از لحظات فراغت دانش‌آموز است. خواندن کتاب، عادت به مطالعه و انس با آن را در دانش‌آموز ایجاد کرده و باعث رشد کلامی، پرورش قدرت تفکر و اخذ اطلاعات و غنی کردن اندوخته‌ی ذهنی می‌شود و گنجینه‌ی واژگانی و افق درک مفاهیم به واسطه‌ی کتاب‌خوانی در دانش‌آموزان گسترش می‌یابد. آن‌ها در کتاب شکل صحیح کلمات را به کرات می‌بینند و در ذهنشان نقش می‌بندد و به گونه‌ای آموزش املا نیز محقّق می‌شود. با ساختار دستوری صحیح جملات و ترکیب‌بندی درست در یک متن نیز آشنا می‌شوند در نتیجه به واسطه‌ی کتاب‌خوانی به بسیاری از مهارت‌های مندرج در برنامه‌ی زبان‌آموزی دست می‌یابند.

خواندن کتاب‌های داستانی، ابزار مناسبی برای تربیت کودک و شکل‌گیری شخصیت وی در جهتی است که جامعه از او انتظار دارد. کتاب‌خوانی فرصتی برای کودکان فراهم می‌کند تا بسیاری از ارزش‌های اخلاقی و خصلت‌های پسندیده در وی درونی شود. کودک دبستانی میل به همانندسازی

دارد. او وقتی داستانی را می‌خواند و یا می‌شنود، دوست دارد خود را در متن آن بیابد و با شخصیت داستان همانندسازی کند. در نتیجه الگوی شخصیتی موجود در داستان در کودک شکل می‌گیرد و او رفتارهای خود را با رفتارهای مطلوب شخصیت داستان منطبق و همانند می‌سازد و از رفتارهای ناشایست شخصیت‌های منفی داستان، به خطا و اشکالات رفتاری خود پی می‌برد. بر این اساس سعی می‌کند تا به اصلاح و تغییر رفتار ناپسند خود بپردازد. تخیل موجود در کتاب‌های داستانی (تخیلی) موجب تعدیل فشارهای ناشی از مشکلات زندگی و رفع ناکامی‌های کودک می‌شوند.

بنابراین رشد و پرورش همه‌ی جنبه‌های شخصیت را می‌توان در استمرار خواندن کتاب‌های داستانی یافت. کودک نه تنها با شخصیت دردمند داستان احساس همدردی کرده و یا از شادی و موفقیت آن، احساس خوش‌حالی و همدلی را در خود نهادینه می‌کند، زیبایی‌های موجود در کتاب، حس زیبایی‌شناسی وی را تحریک کرده موجبات رشد عاطفی و نگرشی او را فراهم می‌سازند. او با مطالعه‌ی داستان بسیاری از رفتارهای اجتماعی و راه برقراری ارتباط مؤثر را یاد می‌گیرد و به شناخت و تجارب ارزشمندی نسبت به دنیای اطراف خود دست می‌یابد. غیرمستقیم یا مستقیم مطالب زیادی را درباره‌ی علوم مختلف مانند تاریخ، جغرافی، علوم تجربی و ریاضی فرامی‌گیرد.

براین اساس برنامه‌ی درسی زبان‌آموزی تأکید زیادی بر فعالیت کتاب‌خوانی دانش‌آموزان دارد و توصیه می‌کند که در هر هفته حداقل یک کتاب را دانش‌آموزان بخوانند و در کلاس درباره‌ی عناصر داستان از قبیل شخصیت‌ها، رویدادها و ... صحبت کنند. به تصاویر آن توجه کنند، خلاصه‌ای از داستان را بیان کنند و به‌طور کلی درباره‌ی چرایی و چگونگی رویداد به‌وقوع پیوسته اظهارنظر و احساسات خود را نسبت به داستان بیان کنند. توصیه می‌شود که براساس پرسش‌های کتاب توجه دانش‌آموزان به نام نویسنده، مترجم، ناشر و تاریخ نشر اثر جلب شود.

توصیه می‌شود فضایی در کلاس فراهم شود که دانش‌آموزان در گروه‌های ۲ یا ۳ نفره کتاب را برای یکدیگر بخوانند و دیگران پس از گوش دادن درباره‌ی آن با یکدیگر گفت‌وگو کنند. آن‌ها می‌توانند در گروه‌های خود به پرسش و پاسخ درباره‌ی کتب خوانده شده بپردازند.

با هم بخوانیم

شعر و سرود، برای کودکان گذشته از ایجاد نشاط و شکفتگی روح، زمینه‌ای مناسب برای زبان‌آموزی شناخت واژگان، آشنایی با مفاهیم و ارزش‌ها و بایسته‌های اجتماعی، اخلاقی، علمی و فرهنگی است. سرودن برای کودکان از دیرباز در فرهنگ ما رایج بوده است. اما شعر کودک با ویژگی‌ها و مشخصات امروزی، سابقه‌ای چندان طولانی ندارند. معمولاً شعر کودک را بزرگسال

می‌سراید. شاعر کودک برای سرودن به چند نکته توجه کند :

دنیای کودک، احساسات و خواسته‌های او را به‌خوبی بشناسد.

— از وزن‌های مناسب استفاده کند. وزن‌های آهنگین و کوتاه برای شعر کودک مناسب است.

— از طرح مفاهیم و موضوعات انتزاعی و غیرقابل درک برای کودک، پرهیز کند.

— از کاربرد تصاویر، تشبیهات و نمادهایی که درک آن‌ها برای کودک مشکل است اجتناب کند.

— از واژگان کاربردی خود کودک بهره‌گیری کند.

— شعر کوتاه باشد (جز داستان سروده‌ها که ممکن است بلند و طولانی باشند).

در کتاب‌های بخوانیم، براساس همین ضرورت و مبتنی بر معیارهای گزینش شعر کودک سروده‌هایی از شاعران کودک و نوجوان انتخاب شده است که با عنوان «باهم بخوانیم» در کلاس مطرح می‌شوند.

۱— هر سروده متناسب با موضوع فصل انتخاب شده است. بنابراین دروسی که قبل از هر شعر هستند کاملاً با مضمون و محتوای شعر فصل همخوانی دارند.

۲— آهنگ و موسیقی سروده‌ها متناسب با ذوق و عواطف کودک است.

۳— در کنار سروده‌های شاعران کودک و نوجوان، کوشش بر آن است تا در پایه‌های سوم، چهارم و پنجم آرام، آرام از شعر شاعران بزرگ نیز بهره‌گیری شود تا دانش‌آموز به تدریج با ادبیات گذشته و چهره‌های بزرگ آشنا شود و میراث ارزشمند فرهنگی خود را بشناسد. به همین دلیل از شعر شاعرانی چون سعدی، فردوسی، ناصر خسرو و ملک الشعرای بهار هم در کتاب بخوانیم و هم در کتاب بنویسیم (برای تمرین خط تحریری) استفاده شده است.

۴— علی‌رغم تلاش در تنوع اوزان، به دلیل آن که بیشتر سروده‌های شاعران کودک و نوجوان در قالب چهارپاره است، سهم این قالب شعری نه تنها در فارسی پایه سوم که در فارسی سال‌های اول و دوم پیش از دیگر قالب‌هاست.

۵— برای کوتاه کردن سروده‌ها، گاه یک بند یا چند بیت از شعر اصلی حذف شده است. تلاش بر آن بوده است که این حذف‌ها به چارچوبی اصلی شعر لطمه وارد نکند. در صورت علاقه همکاران می‌توانند اصل شعر را بیابند و مقایسه کنند.

توصیه‌ها و پیشنهادها:

۱— همان‌گونه که عنوان این سروده‌هاست، بهتر است این اشعار به صورت گروهی خوانده شوند. برای این کار، دانش‌آموزان به گروه‌هایی تقسیم می‌شوند و شعر را دسته‌جمعی اجرا می‌کنند.

- ۲- در صورت امکان می‌توان از نوار موسیقی، یا از برخی وسایل مناسب موسیقی، استفاده کرد تا شعر اجرایی زیباتر و تأثیر گذارتر باشد.
 - ۳- از هیچ یک از این سروده‌ها نباید در کلاس املا یا نوشتن به عمل آید.
 - ۴- می‌توان به ضرورت از دانش‌آموزان خواست که این اشعار را حفظ کنند.
 - ۵- طرح برخی واژه‌ها و مفاهیم در این سروده‌ها به درک و دریافت بهتر آن کمک می‌کند. البته هیچ نیازی نیست که این سروده‌ها را کاملاً توضیح بدهیم و یا دانش‌آموزان معنی ابیات را بنویسند.
 - ۶- در راهنمای معلم درباره‌ی شاعران این سروده‌ها توضیحاتی آمده است با مراجعه به راهنما می‌توان به معرفی مختصر این شاعران در کلاس پرداخت.
 - ۷- معرفی قالب این شعرها به دانش‌آموزان لازم نیست.
 - ۸- درست خواندن شعر از جانب آموزگار محترم دقیقاً باید نظارت شود. اگر تکیه‌های نامناسب و تلفظ نامناسب باشد، آموزگار باید اصلاح کند.
 - ۹- با هماهنگی با مربی و مدیر مدرسه می‌توان در برنامه‌ی آغازین از این سروده‌ها و گروه‌های سرود کلاس، استفاده کرد.
- در پایان این کتاب شعرهایی جهت اجرا در کلاس پیشنهاد شده شما می‌توانید شعرهای دیگری را تهیه کنید و در کلاس اجرا کنید.

روان‌خوانی

کلیاتی مربوط به روان‌خوانی در پایان هر فصل
اهداف این بخش شامل :

- ۱- توسعه‌ی توانایی در خواندن نمادهای نوشتاری و تصویری.
 - ۲- توانایی دریافت ارتباط معنایی در بخش‌های یک متن ساده.
 - ۳- توانایی درک پیام اصلی متن ساده.
 - ۴- توانایی بلندخوانی و صامت‌خوانی.
 - ۵- توانایی بررسی محتوای یک متن ساده.
 - ۶- توانایی به کارگیری کارافزارهای مناسب در خواندن.
 - ۷- توسعه‌ی عادات و آداب مطلوب در خواندن.
 - ۸- گسترش دایره دید در خواندن
- این بخش در آخر هر فصل منظور گردیده است.

کتاب شامل هشت فصل و در نتیجه دارای هشت روان‌خوانی می‌باشد که عبارتند از :

۱- قوی‌ترین پرنده‌ی دنیا.

۲- درختی که فرار کرد.

۳- مالت را محکم نگه‌دار.

۴- طمع مورچه.

۵- بچه‌ی راست‌گو.

۶- معلم فلسطینی.

۷- جشن نیکوکاری.

۸- مشق مورچه.

در آخر هر فصل بخش روان‌خوانی در نظر گرفته شده است که بدون تمرین می‌باشد و حداقل انتظار مؤلفان، تقویت مهارت خواندن است، معلمان می‌توانند در صورت داشتن فرصت کافی متن‌های روان‌خوانی دیگری را خود تهیه و ارائه نمایند.

نمونه‌ای از ارائه‌ی تدریس

عنوان درس: ما فقط یک کره‌ی زمین داریم.

قبل از تدریس معلم از دانش‌آموزان می‌پرسد: امروز چند شنبه است؟ و الان ساعت چند است؟ پاسخ را روی تابلوی کلاس می‌نویسد. ادامه می‌دهد: بچه‌ها جایی که ما الان در آن هستیم کجاست؟ دانش‌آموزان پاسخ می‌دهند کلاس. معلم روی تابلو می‌نویسد، کلاس درس. ادامه می‌دهد: بچه‌ها با دقت به کلاس نگاه کنید و هرچه را که می‌بینید بگویید. دانش‌آموزان بعد از مشاهده‌ی دقیق به‌طور فردی پاسخ می‌دهند.

مثال:

دانش‌آموز (۱): سطل زباله

معلم: سطل زباله به چه رنگ است؟

دانش‌آموز (۱): آبی

معلم: پس یک سطل زباله‌ی آبی (این عبارت را روی تابلو می‌نویسد).

دانش‌آموز (۲): تابلوی کلاس

معلم: تابلوی کلاس چه رنگی است؟

دانش‌آموز (۲): سبز

معلم: پس یک تابلوی سبز (این عبارت را روی تابلو می‌نویسد).

این مشاهده به همین ترتیب ادامه پیدا می‌کند. لازم به توضیح است که توجه دانش‌آموزان را به مشخصات اجزایی که در کلاس مشاهده می‌کنند، جلب کنید. مثلاً به رنگ، بو، بلندی یا کوتاهی سنگینی یا سبکی، جنس (چوبی، پلاستیکی، کاغذی و ...) اشاره کنید و از دانش‌آموزان بخواهید در مشاهده دقت داشته باشند. سپس معلم دانش‌آموزان را به چند گروه تقسیم می‌کند و از اعضای گروه‌ها می‌خواهد مداد و کاغذی بردارند. از یک گروه می‌خواهد به حیاط مدرسه بروند و هرچه را که می‌بینند و می‌شنوند یادداشت کنند (ابتدا هرکس به‌طور فردی) بعد اعضای گروه مشاهدات خود را با هم در میان بگذارند و یک یادداشت مشترک بنویسند. هم‌چنین قبلاً به آن‌ها توضیح می‌دهد نام محلی را که مشاهده می‌کنند ساعت و روز مشاهده را هم بنویسند. از گروه دیگری می‌خواهد به طرف آب‌خوری مدرسه بروند و مشاهدات خود را به همان ترتیب بنویسند و برای گروه‌های دیگر نیز محل‌هایی را برای مشاهده انتخاب می‌کند. هنگامی که دانش‌آموزان مشغول مشاهده و یادداشت‌برداری هستند، معلم به گروه‌ها سرکشی می‌کند و آن‌ها را در چگونگی یادداشت‌برداری راهنمایی می‌کند. در پایان یادداشت گروه‌ها را تصحیح می‌کند و از نمایندگان هر گروه می‌خواهد مشاهدات خود را بنویسند. برای مثال به یک نمونه از مشاهدات بچه‌ها در حیاط مدرسه توجه کنید:

گروه اول	روز دوشنبه ۸۰/۹/۱۶	حیاط مدرسه
— چند تا چوب بستنی زیر درختان		
— یک دکمه‌ی قرمز گوشه‌ی حیاط		
— پوست تخمه روی پله		
— نصفه‌ی سیب		
— موتور روشن بابای مدرسه		
—		

معلم از اعضای گروه‌ها می‌خواهد تا با هریک از عبارت‌هایی که نوشته‌اند یک جمله بسازند. برای مثال جمله‌هایی را که دانش‌آموزان گروه اول خواهند ساخت: روز دوشنبه ۸۰/۹/۱۶ ما دانش‌آموزان گروه اول به حیاط مدرسه رفتیم. چند تا چوب بستنی زیر درختان دیدیم. بعد نماینده‌ی گروه این جمله‌ها را به ترتیب روی برگه‌ای می‌نویسد تا تمام عبارت‌ها به جمله تبدیل شوند. نمایندگان گروه‌های دیگر نیز به همین ترتیب عمل خواهند کرد. معلم ادامه می‌دهد: حالا اعضای گروه با هم

مشورت کنند و جملات نوشته شده‌ی گروهشان را کنار هم بچینند و دنبال هم بنویسند. توجه داشته باشید جمله‌هایی را که از نظر زمان زودتر اتفاق افتاده یا مشاهده شده است اول بنویسید، جمله‌های تکراری را حذف کنید، کلمه‌های تکراری مثل «من، ما و ...» را حذف کنید و یکی را بنویسید. می‌توانید از (که، با، از، را و ...) برای وصل کردن جمله‌ها به همدیگر استفاده کنید. هم‌چنین می‌توانید برای نوشته‌هایتان یک اسم هم انتخاب کنید.

معلم زمانی را برای این کار تعیین می‌کند. سپس از یکی از اعضای گروه می‌خواهد تا نوشته‌ی گروهشان را برای دانش‌آموزان کلاس بخواند، گروه‌های دیگر نیز به همین ترتیب عمل خواهند کرد. معلم بعد از اتمام نوشته‌ها و تشویق دانش‌آموزان می‌گوید: بچه‌ها به هر کدام از نوشته‌های شما یک گزارش می‌گویند. در روزنامه‌ها و مجله‌ها گزارش‌های زیادی می‌نویسند بعد از روی روزنامه یا مجله‌ای که قبلاً با خود به کلاس آورده گزارش جالبی برای بچه‌های کلاس می‌خواند. سپس گزارش‌های گروه را تحویل می‌گیرد.

با توجه به نکته‌ی درس که کاربرد افعال با توجه به زمان (گذشته، حال، آینده) است در دانش‌آموزان ایجاد انگیزه می‌کند تا از فرصت به دست آمده نکته را نیز تدریس کند. بدین ترتیب که وقتی دانش‌آموزان بپرسند: آیا به گزارش‌های ما امتیاز می‌دهید؟ معلم می‌گوید: من فردا به گزارش‌های شما امتیاز خواهم داد. الآن بهتر است بازی کنیم. ادامه می‌دهد: من جمله‌ای می‌گویم ولی آخر جمله را نمی‌گویم هر گروه که بتواند تعداد بیشتری از جملات مرا کامل کند، امتیاز بیشتری می‌گیرد و برنده خواهد شد. در ضمن پاسخ را به صورت گروهی و هم‌صدا بگوید.

معلم: من فردا به گردش خواهم رفت.

او فردا به گردش (اشاره به گروه اول)

دانش‌آموزان: خواهد رفت.

معلم: هفته‌ی گذشته او به گردش رفته بود.

هفته‌ی گذشته آن‌ها به گردش (اشاره به گروه دوم)

دانش‌آموزان: رفته بودند.

و به این ترتیب بازی ادامه پیدا می‌کند. توجه داشته باشید نکات دستوری را به طور مستقیم بیان نکنید و نیازی نیست دانش‌آموزان را با ساختمان افعال آشنا کنید.

(ادامه‌ی تدریس جلسه‌ی دوم فارسی)

معلم کره‌ی جغرافیایی را به کلاس می‌آورد. از نمایندگان هر گروه می‌خواهد گزارش‌هایشان را روی تابلو نصب کنند، سپس از روی گزارش‌های هر گروه یک بار می‌خواند و سؤال می‌کند:

چه چیزی در گزارش‌ها بیشتر نوشته شده است؟ پاسخ دانش‌آموزان: آشغال و چیزهای کثیف. معلم ادامه می‌دهد: اگر جایی که ما در آن زندگی می‌کنیم کثیف و آلوده باشد چه اتفاقی می‌افتد؟ پاسخ دانش‌آموزان: همه‌ی ما بیمار می‌شویم. معلم از روش حل مسئله استفاده می‌کند و مسئله‌ای را طرح می‌کند: شما فکر می‌کنید ما چه کارهایی باید انجام بدهیم تا کلاس، مدرسه، خانه، محله و محیط زندگی ما تمیز بماند؟ ابتدا هرکس به صورت فردی راه‌حل‌های خود را بنویسد، سپس با اعضای گروه مشورت کند و راه حل‌های مشترک گروه را بنویسد. شما پانزده دقیقه فرصت دارید. بعد معلم از نمایندگان هر گروه می‌خواهد راه حل‌های پیشنهادی گروه را روی تابلو بنویسند. راه حل‌ها با کمک بچه‌ها بررسی می‌شود بچه‌ها بحث و گفت‌وگو می‌کنند راه حل‌ها را تأیید یا رد می‌کنند. معلم با کمک بچه‌ها نتیجه‌گیری می‌کند که ما برای داشتن یک محیط زندگی تمیز چه کارهایی باید انجام بدهیم و ... سپس با توضیحات خود به کره‌ی جغرافیایی اشاره می‌کند و توجه دانش‌آموزان را به پاکیزگی کره‌ی زمین جلب می‌کند. جهت پرورش قوه‌ی تفکر و خلاقیت دانش‌آموزان معلم می‌تواند از روش بارش مغزی استفاده کند. به این ترتیب که از گروه‌ها بخواهد یک بار دیگر گزارش خود را بخوانند. با توجه به این که دانش‌آموزان ممکن است علاوه بر زباله و چیزهایی مانند دکمه، سنجاق، خودکار و ... را نیز در مشاهدات خود یادداشت کرده باشند از بچه‌ها سؤال کند حالا با این چه کار باید بکنیم؟ مثلاً از دکمه چه استفاده‌هایی می‌توانیم بکنیم، هرکس هرچیز به ذهنش می‌رسد بگوید. سپس مطالب بچه‌ها را پای تابلو بنویسد و با کمک بچه‌ها از آن‌ها نتیجه‌گیری کند. بعد معلم از بچه‌ها بخواهد کتاب‌های بخوانیم را باز کنند. نماینده‌ی گروه اول یک نفر را از اعضای گروه انتخاب می‌کند تا قسمتی از متن درس را بخواند. به همین ترتیب ادامه پیدا می‌کند تا متن درس توسط بچه‌ها خوانده شود. پیشنهاد می‌شود برای انجام فعالیت‌های بعدی این درس به توضیحات درس پنجم مراجعه شود.

طرح درس (روش تدریس: هم‌خوانی — تلفیق کارآیی گروه و الگوی حل مسئله)

مراحل اجرا: کلاس به گروه‌های ۵ و یا ۶ نفره‌ی ناهمگن تقسیم شود.

- ۱- دو دقیقه روخوانی از درس به شکل انفرادی.
- ۲- دو دقیقه هم‌خوانی شاگردان به همراه معلم از درس.
- ۳- یک دقیقه رفع اشکال روخوانی از جانب معلم.
- ۴- پانزده دقیقه شاگردان، انفرادی درس را مطالعه کنند تا خود به معنی و مفهوم درس

پی ببرند.

۵- ده دقیقه در گروه خود مشورت، تبادل نظر و هم‌فکری کنند و در پیدا کردن معانی جدید به هم کمک نمایند.

۶- سه دقیقه معلم اطلاعات ضروری را در اختیار شاگردان قرار می‌دهد و آن‌ها را در کشف معانی کمک و هدایت می‌کند.

۷- پنج دقیقه هم‌فکری مجدد در گروه و کسب نتیجه‌ی بهتر.

۸- ده دقیقه شاگردان انفرادی به سؤالات آزمونی که در اختیارشان گذاشته شده پاسخ می‌دهند.

۹- پنج دقیقه شاگردان در مورد پاسخ آزمون با یکدیگر تبادل نظر می‌کنند تا به جواب واحدی از هر سؤال برسند.

۱۰- پنج دقیقه کلید آزمون در اختیار شاگردان قرار می‌گیرد و شاگردان نمره‌گذاری می‌کنند.

۱۱- هفده دقیقه برای اطمینان از یادگیری شاگردان، معلم در این مرحله ارزش‌یابی و جمع‌بندی درس را انجام می‌دهد و در صورت لزوم مطالب تکمیلی ارائه می‌دهد.

زمان تدریس با توجه به وضعیت کمی و کیفی کلاس تغییر خواهد کرد و معلم هر کلاس با تشخیص خود در کم یا زیاد نمودن زمان هر بخش از تدریس دخل و تصرف می‌نماید.

روش تدریس (طرح تدریس اعضای گروه TMTD=)

(The Team Member Teaching Design)

طرح تدریس اعضای گروه مبتنی بر دو اصل است. اول آن که هریک از شرکت‌کنندگان قسمت متفاوتی از موضوع درسی را که قرار است تدریس شود، می‌خوانند. دوم آن که هر فراگیر می‌تواند به اعضای گروهش درس بدهد. بنابراین هر عضو هم به‌عنوان «معلم» و هم به‌عنوان «شاگرد» عمل می‌کند. زمانی که دانش‌آموزان می‌فهمند که طرح تدریس اعضای گروه مستلزم آن است که هر فرد یک بخش از موضوع را فراگیرد و سپس آن را به دیگران درس دهد، برانگیخته می‌شوند که با مطالعه‌ی بخش تعیین‌شده و آمادگی کامل، به گروه خود کمک کنند. هم‌چنین به آن عضو گروه که درس می‌دهد کمک می‌کنند تا آن‌جا که ممکن است موفق باشد. با این روش گروه می‌تواند یادگیری‌اش را به حداکثر برساند.

طرح تدریس اعضای گروه این امکان را می‌دهد که مقدار زیادی از موضوع درس طی یک دوره‌ی کوتاه زمانی با مطالعه‌ی گروه تحت پوشش قرار گیرد. در انتخاب متن مورد تدریس باید در نظر داشت که متن قابل تقسیم به بخش‌های مستقل از یکدیگر و بخش‌ها از نظر طول و دشواری نیز تقریباً برابر باشند.

معلم، قبل از شروع کلاس، جهت آمادگی برای اجرای طرح ابزار یادگیری از جمله تقسیمات متن را به تعداد افراد گروه، آزمون و کلید آزمون را آماده می‌کند. تشکیل و ترکیب گروه‌ها در کلاس نیز از وظایف معلم است.

مراحل اجرا:

۱- یک بخش از موضوع برای هر دانش‌آموز تعیین شده است. وی فقط تکلیف مربوط به خود را مطالعه می‌کند.

۲- دانش‌آموزان با همتاهای خود که مسئول بخش مشترکی هستند، دور هم جمع می‌شوند و برای رفع اشکالات خود و بهبود روش ارائه، تبادل نظر می‌کنند.

۳- وقتی گروه گردهم می‌آید، دانش‌آموزان به ترتیب از اول بخش‌های مربوط به خود را تدریس می‌کنند. اعضای دیگر گروه می‌توانند سؤال بپرسند. مخالفت کنند و یادداشت بردارند.

۴- آزمونی در مورد کل موضوع گرفته می‌شود.

۵- کلید سؤال‌ها در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌گیرد و آنان نمرات فردی و تیمی را محاسبه می‌کنند.

۶- ارزیابی کارآیی تدریس دانش‌آموزان با توجه به جدولی که به آن‌ها ارائه می‌شود انجام می‌گردد.

۷- از دانش‌آموزان پرسش‌هایی جهت جمع‌بندی مطالب و اطمینان از یادگیری و ارزش‌یابی تکوینی سؤال می‌شود و اگر نکته‌ی مهمی فراموش شده باشد، معلم توضیح می‌دهد.

روش تدریس (طرح کارآیی گروه TED = The Team Effectiveness Design)

در طرح کارآیی گروه دو فرضیه شکل می‌گیرد اول آن که دو فکر یا بیشتر از یک فکر است. هر شخصی می‌تواند آن چه را که می‌داند برای دیگران توضیح دهد و همه می‌توانند از یکدیگر فراگیرند، دوم آن که دانش‌آموزان شرکت فعال در یادگیری مشارکتی را بسیار انگیزاننده می‌یابند.

جهت آمادگی برای اجرای طرح، معلم قبل از شروع کلاس ابزار یادگیری یعنی تکالیف قبل از کار (یک تکلیف خواندنی و یا یک ارائه سمعی و بصری) و یک آزمون تلفیقی از انواع سؤالات (چند گزینه‌ای، تشریحی، تک پاسخ و ...) که محتوای درس موردنظر را دربر دارد آماده می‌کند و کلید آزمون را نیز جداگانه در برگه‌ای می‌نویسد. در کلاس دانش‌آموزان را به گروه‌هایی با اعضای ناهمگن (تندآموز، کندآموز و میانی آموز) تقسیم می‌کنند. (کلاس با ۴۰ دانش‌آموز، هشت گروه با

۵ عضو خواهد داشت)

- ۱- هریک از اعضای گروه دانش خود را قبل از بحث گروهی ارزیابی می‌کند و تکلیف مشخص شده را به‌طور انفرادی می‌خواند.
- ۲- بعد از یک مرور اولیه به سؤالات آزمون از موضوعی که قرار است آموخته شود پاسخ می‌دهد. برای پاسخ به سؤالات به متن رجوع کند یا از منابع در دسترس استفاده نماید.
- ۳- اعضای گروه در مورد هریک از پاسخ‌ها با یکدیگر بحث می‌کنند تا به توافق برسند. در ضمن بحث اعضا، گزینه‌ها و دلایل انتخاب خویش را ارائه می‌دهند. اولین کار در گروه یادگیری این است که اعضای گروه به یک مجموعه از پاسخ‌های مورد توافق درباره‌ی سؤالات همان آزمون برسند و این فرصت را پیدا کنند تا اطلاعات را رد و بدل کنند، دلایل خود را توضیح دهند و دلایل و شواهد دیگران را نیز ارزیابی نمایند.
- ۴- در این مرحله کلید سؤال در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌گیرد و اعضای گروه، درک عمیقی از بهترین پاسخ به‌دست می‌آورند.
- ۵- اعضا پاسخ‌های فردی و گروهی را نمره‌گذاری می‌کنند و نمره‌ی مؤثر بودن یادگیری را محاسبه می‌نمایند (قبلاً چگونگی نمره‌گذاری به دانش‌آموزان آموخته می‌شود).
- ۶- از فراگیران پرسش‌هایی جهت جمع‌بندی مطالب آموخته شده و هم‌چنین ارزشیابی تکوینی سؤال می‌شود.